

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

***„Oružane snage Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u
arhivskoj građi“***

Diplomski rad

Mentor:

dr.sc. Martin Previšić

Student:

Filip Ruk

Zagreb, prosinac 2018.

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of History

***The Armed Forces of the People's Council of the State of Slovenes,
Croats and Serbs in archival material***

Graduate thesis

Mentor

dr.sc. Martin Previšić

Student

Filip Ruk

Zagreb, December 2018

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba	5
2.1. Južnoslavenski dijelovi Austro-Ugarske uoči kraja Prvog svjetskog rata.....	5
2.2. Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba i proglašenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba.....	6
3. Zeleni kader, nemiri i stanje u novonastaloj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba	15
3.1. Zeleni kader	15
3.2. Eskalacija previranja prema kraju 1918. godine	17
3.3. Ulazak jedinica srpske vojske u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba te prestanak nemira.....	21
4. Organizacija organa Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba na terenu.....	23
4.1. Osnutak i organizacija mjesnih odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba	23
4.2. Narodne straže Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba – organizacija i djelovanje	25
5. Narodna vojska Države Slovenaca, Hrvata i Srba	28
5.1. Organizacija carske vojske i stanje na terenu na kraju Prvog svjetskog rata	28
5.2. Preuzimanje funkcija vojske i mornarice Austro-Ugarske Monarhije od strane Države Slovenaca, Hrvata i Srba	30
5.3. Odio za Narodnu obranu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba	33
5.4. Pokušaji mobilizacije, povratak vojnika sa ratišta i pristup Zelenom kaderu.....	37
5.5. Organizacija Narodne vojske Države Slovenaca, Hrvata i Srba	42
5.6. Oružništvo.....	44
5.7. Vojno djelovanje Narodne vojske Slovenaca, Hrvata i Srba	45
6. Zaključak	48
7. Summary	50
8. Sažetak.....	51
9. Bibliografija	52

1. Uvod

U ovom radu donosimo pregled kratke povijesti Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa posebnim fokusom na njezine oružane tj. vojno-policijske snage te njihov postanak, organizaciju i djelovanje kroz relevantnu literaturu i uz posebni fokus na tragove u arhivskoj građi, objavljenoj i neobjavljenoj. Ono je iz iste sistematizirano te stavljeno u kontekst politike ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom te utjecaja same tranzitivne prirode Države Slovenaca, Hrvata i Srba na djelovanje njezinih ključnih aktera i organa za njena kratka vijeka.

O oružanim snagama Države Slovenaca, Hrvata i Srba malo je pisano usprkos tome što je za općenitiju političku povijest Države SHS bilo značajnijeg interesa. Interes za tu temu kreće već nekoliko godina nakon samih događaja kada Ferdo Šišić objavljuje zbirku određenih relevantnih dokumenata u svojem djelu *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919.*, objavljenom već 1920. godine u kojem već tada Šišić ističe da je veći dio arhiva Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba izgubljen. U periodu između svjetskih ratova tema je obrađivana rijetko te tek u pedesetim godinama dvadesetog stoljeća dolazi do sistematiziranog objavljivanja građe, predvođeno Bogdanom Krizmanom koji je za čitava svoga djelovanja objavljivao građu te historiografski obrađivao tematiku Države Slovenaca, Hrvata i Srba te je nezaobilazan autor za bilo kakvo istraživanje iste. Njegov rad o ovoj temi je veoma opširan te izlaže širok spektar tema vezanih za Državu Slovenaca, Hrvata i Srba.¹ Krizman u suradnji sa srbijanskim povjesničarom Dragoslavom Jankovićem izdaje zbirku dokumenata o stvaranju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u dva sveska gdje su objavljeni dokumenti iz raznih arhivskih fondova te već ranije objavljeni relevantni dokumenti koje nije bilo moguće pronaći u izvornom obliku.² Važniji izvori za povijest Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba su i djela aktivnih sudionika tih događaja, od kojih su najrelevantniji knjiga Srdana Budisavljevića, tajnika i povjerenika za unutarnje poslove

---

¹ Od kojih ključne:

Krizman, Bogdan. "Osnivanje 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu 1918. godine", *Historijski zbornik* (Zagreb), 8(1954), br.1-4, str. 23-32

Krizman, Bogdan. „Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb), 14(1961), str. 167-216

Krizman, Bogdan. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu". *Starine*, Zagreb 1958., knj. 48, str. 331-386

Krizman, Bogdan. "Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu (1918)". *Zbornik*, Slavonski Brod, 2/1964, str. 243-328

² Janković, Dragoslav; Krizman, Bogdan. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*. Beograd: Institut društvenih nauka Beograd, 1964.

Narodnog vijeća³; brošura Ante Pavelića (zubara), podpredsjednika Narodnog vijeća, izdana povodom 17. obljetnice predaje Adrese Aleksandru Karađorđeviću u Beogradu⁴; te zapise Josipa Smodlake, dalmatinskog političara i člana Središnjeg odbora Narodnog vijeća.⁵ Dodatni relevantni izvor za istraživanje perioda su i stranački te izvanstranački tisak tog kratkog perioda, od kojeg možemo istaknuti *Obzor*, *Hrvatska Država*, *Male novine* te *Glas Slovenaca*, *Hrvata i Srba* kao glasilo Narodnog vijeća, u kojima je moguće pronaći mnoštvo informacija koje nisu drugdje sačuvane. Tematikom nemira i zelenog kadera bavili su se Ivo Banac⁶, Bogumil Hrabak⁷, Željko Martan⁸ te nezaobilazni Bogdan Krizman⁹. Samom tematikom vojne povijesti Države Slovenaca, Hrvata i Srba bavilo se značajno manje autora, od koji ističemo Milu Bjelajca, koji o temi piše u širem kontekstu djelovanja vojske Kraljevine Srbije na kraju Prvog svjetskog rata te formiranja vojske novonastalog Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca¹⁰; Tomislava Zorka koji se najviše bavio narodnim stražama Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba¹¹ te ponovo Bogdana Krizmana za uvid u mornaricu novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba¹².

Cilj ovog rada je na temelju navedene literature i arhivske građe prikazati koliko je moguće postanak, djelovanje i organizaciju organa Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa fokusom na organizaciju i djelovanje njezinih oružanih snaga u kratkom vremenu njezine egzistencije. Na početku rada objašnjeno je društveno-političko stanje u Austro-Ugarskoj Monarhiji na u zadnjoj godini Prvog svjetskog rata sa fokusom na stanje na teritoriju buduće Države Slovenaca, Hrvata i Srba kako bi se uspostavio kontekst u kojem se odvijaju promatrani događaji. Nakon prikaza procesa nastanka Države SHS te detaljnog prikaza

---

³ Budisavljević, Srđan. *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslavenskog ujedinjenja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1958

⁴ Pavelić, Ante (zubar). *Stvaranje Narodnog vijeća u Zagrebu*, Zagreb 1935.

⁵ Smodlaka, Josip. *Zapisi dra Josipa Smodlake / urednik Marko Kostrenčić*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972.

⁶ Banac, Ivo. „I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), 24(1992.) br. 3: str. 23-43

⁷ Hrabak, Bogumil. „Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslovenskim zemljama u I. sv. ratu“, *Zbornik historijskog instituta Slavonije i Baranje* (Slavonski Brod), 4, 1979.

⁸ Martan, Željko. „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava“. *Povijest u nastavi*, vol. XIV., br. 27 (1), 2016., str. 1-30

⁹ Krizman, Bogdan. „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb), 10(1957), br.1-4, str. 111-129

¹⁰ Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921*. Beograd: Narodna Knjiga, 1988.

¹¹ Zorko, Tomislav. „Afera Lipošćak“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), vol. 35 (2003), broj 3: str. 887-902

Zorko, Tomislav. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, ur. Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012), str. 253-376

¹² Krizman, Bogdan. „Razdioba austrougarskog ratnog brodovlja poslije prvoga svjetskog rata“. *Analitički zbornik Jadranskog instituta*, 1968., sv. IV, str. 205-291

sveopćeg kaotičnog stanja i nemira te ključnih aktera i pojmova relevantnih za obrađenu građu detaljno su obrađeni politički i upravni organi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba općenito, a njegove Narodne straže, mornarica i vojska partikularno.

2. Nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba

2.1. Južnoslavenski dijelovi Austro-Ugarske uoči kraja Prvog svjetskog rata

Raširenost općeg nezadovoljstva među stanovništvom Austro-Ugarske Monarhije u zadnjoj godini rata vidljiva je po masovnim dezertiranjima vojnika i povećanju razbojničke djelatnosti tih vojnih bjegunaca, ali i po sveobuhvatnom nezadovoljstvu stanovništva uzrokovanom svakodnevnim nestašicama koje se manifestiraju kroz revolucionarne zahtjeve radništva i seljaštva. Među južnim Slavenima Austro-Ugarske Monarhije kroz rat sve više jačaju zahtjevi za reformiranjem statusa quo dualističkog sustava te se kroz Svibanjsku deklaraciju (1917.) Jugoslavenskog kluba Carevinskog vijeća zahtjeva na temelju principa samoodređenja po narodnom načelu i legitimitetu povijesnog hrvatskog državnog prava zahtjeva preuređenje Monarhije i „ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi u jedno samostalno od svakog gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, po žezlom Habsburško – Lorenske dinastije...”¹³. Vidljivo je da je tu još uvijek na razmatranju samo opcija rješenja pod Habsburškom krunom, tj. unutar Monarhije, ali je ta politička opcija ujedinjavanja svih južnih Slavena postala općeprihvaćena i dominantna među južnoslavenskim političkim organizacijama te povezivanje u djelovanju slavenskih organizacija s obje strane cis- i trans-lajtanijske podjele Monarhije koje su prije rata puno češće djelovale odvojeno u okviru svoje jedinice Austro-Ugarske Monarhije.

Kako početkom 1918. godine postaje sve jasnije da je će rat za Austro-Ugarsku Monarhiju završiti loše, a dodatno potaknuti X. točkom Wilsonovih *14. točaka* koja narodima Austro-Ugarske Monarhije obećava mogućnost samoodređenja na temelju narodnog načela, dolazi do pokretanja južnoslavenskih političkih aktera. Veliki korak napravljen je na skupu u Zagrebu 2. i 3. ožujka 1918. na kojem se okupljaju predstavnici Stranke prava, Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, Slovenske ljudske stranke, Slovenske narodne napredne stranke, Hrvatske stranke u Bosni i Hercegovini, predstavnici hrvatskih političkih organizacija iz Dalmacije, Istre i Međimurja, predstavnici grupe oko lista *Novine* te disidenti vladajuće Hrvatsko-Srpske koalicije. Sastanak je predvodio pravaš dr. Ante Pavelić

---

¹³ Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919.*, str. 94.

(zubar) te su na kraju sastanka donesene dvije izjave, od kojih jedna javna kojom se traži od javnosti da sudjeluje u koncentraciji političkih grupacija za ujedinjenje južnih Slavena Monarhije u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba te druga koja postavlja principe narodnog zajedništva Slovenaca, Hrvata i Srba te na temeljima samoodređenja traže slobodu, nezavisnost i ujedinjenje tih triju naroda u jednu državu organiziranu na demokratskim načelima i na teritoriju koji povijesno nastanjuje ovaj ujedinjeni narod te da istome narodu mora biti zajamčeno sudjelovanje na mirovnom kongresu na kraju Prvog svjetskog rata.¹⁴ U travnju iste godine ovoj se grupaciji pridružuje i Hrvatska pučka seljačka stranka Stjepana Radića, dok se u srpnju u Splitu organizira Narodna Organizacija Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji, dok je na Sušaku osnovana Narodna organizacija Slovenaca, Hrvata i Srba za Hrvatsko primorje i Istru. Ta organizacija prva prelazi administrativne granice i provodi povezivanje hrvatskih povijesnih pokrajina. Već sljedeći mjesec, točnije 16. kolovoza 1918. godine u Ljubljani je osnovan Narodni svet kao krovno tijelo južnih Slavena u cislajtanijskom djelu Monarhije te ono samo sebe opisuje kao dio „općeg Jugoslovenskog narodnog odbora koji će se uskoro sastati u Zagrebu“¹⁵.

2.2. Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba i proglašenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba

Ključni problem politike narodne koncentracije u tom trenu je politika vladajuće i najveće stranke u Hrvatskoj i Slavoniji, Hrvatsko-srpske koalicije, koja se drži izvan ovih političkih tokova i javno izražava podršku i lojalnost Beču tj. Budimpešti. U srpnju 1918. godine vođa Hrvatsko-srpske koalicije Svetozar Pribićević odbija mogućnost pristupa politici narodne koncentracije argumentirajući da ishod rata nije izvjestan te da nije oportuno ulaziti u nove političke odnose. Djelomično se taj stav može opravdati željom Hrvatsko-srpske koalicije da se održi na vlasti bez obzira na razvoj rata, ali i usklađenosti s politikom Kraljevine Srbije koja je u tom trenu još čeka šansu za proboj Soluskog fronta i oslobođenje Srbije te joj nikako nije odgovaralo da se proces osamostaljenja južnih Slavena Austro-Ugarske Monarhije odvija u situaciji gdje Kraljevina Srbija na nj ne može utjecati. Politiku narodne koncentracije dodatno ubrzavaju proboj Soluskog fronta i posljedična kapitulacija Bugarske te mirovna ponuda Austro-Ugarskog ministra vanjskih poslova Buriana te se 29. rujna održava sastanak u Zagrebu na kojemu je donijeta odluka o osnivanju Narodnog vijeća

---

¹⁴ Krizman, Bogdan. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*. Zagreb: Globus, 1989., str. 155-156

¹⁵ Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919.*, str. 158-160

te je donesena odluka da se 5. listopada sazove skup na kojemu će biti osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba.

Na skupu predstavnika i izaslanika iz Istre, Slovenije, Trsta, Hrvatske, Slavonije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Južne Ugarske koji se odvija između 5. i 8. listopada 1918. godine u Zagrebu osnovano je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kojemu se konačno u pregovorima 10. listopada pridružuje i vladajuća Hrvatsko-srpska koalicija.¹⁶ Plenum Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba donosi 8. listopada pravilnik te u njemu definira svoju misiju kao reprezentativnog političkog tijela zasnovanog na samoorganizaciji narodnih političkih snaga južnih Slavena te se njegova misija može najbolje iščitati iz sljedećih točaka:

„1. Narodno vijeće za narod Slovenaca, Hrvata i Srba političko je predstavništvo svih Slovenaca, Hrvata i Srba koji žive u Hrvatskoj, Slavoniji s Rijekom, u Dalmaciji, BiH, Istri, Trstu, Kranjskoj, Goričkoj, Štajerskoj, Koruškoj, Bačkoj, Banatu, Baranji, Međimurju i po ostalim krajevima jugozapadne Ugarske. 2. Temeljni zajednički program 'Narodnog vijeća' jeste: ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba u narodnu, slobodnu i neodvisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba uređenu na demokratskim načelima... 3. Organizacija se 'Narodnog vijeća' temelji na teritorijalnom principu, tj. svaka od naših narodnih pokrajina šalje u 'Narodno vijeće' po jednog odaslanika na svako 100 000 stanovnika. Kranjskoj, slovenskim dijelovima Štajerske, Goričke i Koruške te Trstu pripada ukupno 14 odaslanika, Istri 3, Dalmaciji 7, Hrvatskoj – Slavoniji s Rijekom 28, Bosni i Hercegovini 18, a Jugoslavenima Ugarske 10 njih. Svi izabrani članovi hrvatskog sabora u Zagrebu, bosanskog sabora u Sarajevu, carevinskog vijeća u Beču kao i svih pokrajinskih sabora napred pomenutih pokrajina koji prihvataju ustanove ovog pravilnika, a ukoliko nisu izabrani članovi 'Narodnog vijeća', imaju pravo sudjelovati kod skupnih sjednica Vijeća... 5. 'Narodno vijeće' djeluje: a) u skupnim sjednicama, koje se sastaju redovito svaka tri mjeseca i to na poziv 'Središnjeg odbora'... b) 'Središnji odbor' broji najviše 30 izabranih članova... 'Središnji odbor' saziva skupne sjednice 'Narodnog vijeća', vodi poslovanje 'Narodnog vijeća', predstavlja ga prema vani, zaključuje poslovnik i bira pododbore 'Narodnog vijeća', prima njihove izvještaje i raspravlja o njima, imenuje povjerenike, rješava sporove među raznim organizacijama i grupama, daje u skladu sa zastupnicima odnosno odbora smjer držanja parlamentarnih skupina u općenarodnim pitanjima, sabire novčana sredstva te upravlja njima... izabire predsjedništvo koje vodi poslove 'Središnjeg odbora'. Predsjedništvo 'Središnjeg odbora' podjedno je i predsjedništvo 'Narodnog vijeća'...“¹⁷

---

¹⁶ Krizman, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga, 2977., str. 44

¹⁷ Janković, Dragoslav; Krizman, Bogdan. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*. Beograd: Institut društvenih nauka Beograd, 1964., str. 332-333.

Već na sljedećoj sjednici plenuma koja je održana 17., 18. i 19. listopada izabran je Središnji odbor i Predsjedništvo od 6 članova koji su: dr. Anton Korošec (predsjednik), dr. Ante Pavelić (zubar) i Svetozar Pribićević (potpredsjednici), dr. Mate Drinković, dr. Srđan Budisavljević i dr. Ivan Lorković (tajnici)¹⁸ te donosi 19. listopada deklaraciju kojom objavljuje da „preuzima u svoje ruke vođenje narodne politike“ i zahtjeva „ujedinjenje cjelokupnog našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom teritoriju, bez obzira na ma koje pokrajinske i državne granice, u kojima danas živi – u jednu jedinstvenu potpuno suverenu državu uređenu na načelima političke, ekonomske demokracije, što u sebi sadržava dokidanje svih socijalnih i ekonomskih nepravdi i nejednakosti.“¹⁹ Ta izjava direktan je odgovor na carski proglas od 16. listopada kojim je Car najavio rješavanje čehoslovačkog i južnoslavenskog pitanja, ali ga pod pritiskom mađarskih elita predvođenih Sándorom Wekerleom ograničava na cislajtanijski dio Austro-Ugarske Monarhije, što nije nikome od pripadnika Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba odgovaralo te je tom izjavom jasno najavljen raskid državnopravnih odnosa s Austro-Ugarskom Monarhijom koji dolazi tek kasnije u mjesecu od strane Hrvatskog sabora.

Na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 21. listopada formirane su sekcije i određeni su povjerenici kako slijedi: za pročelnik odjela za narodnu obranu postavljen je dr. Mate Drinković, za pročelnika financijsko-političke sekcije Ivan Lorković, za pročelnika sekcije za financiranje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba dr. Srđan Budisavljević, za pročelnika agrarnog odjela Stjepan Radić, za prometnu sekciju Većeslav Wilder, za sekciju za aprovizacije Cezar Akačić i Svetozar Delić, za sekciju za organizaciju i agitaciju Budislav Grga Angjelinović te konačno za sekciju za socijalnu politiku Vilim Bukšeg dok su upravnu sekciju stavili pod nadležnost predsjedništva, a Frana Baraca imenovali za voditelja pripremnih radova u sekciji za mirovne pregovore.²⁰ Već dva dana kasnije, 23. listopada, Narodno vijeće šalje poziv da se po svim selima i gradovima osnuju odbori Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te stupa u kontakt s banom Antunom Mihalovićem i vrhovnim zapovjednicima vojske u Zagrebu generalima Lukom Šnjarićem i Mihovilom Mihaljevićem po pitanju njihove reakcije na potencijalno raskidanje državnopravnih veza na što su se oni konzultirali s vladom u Beču, bili razriješeni obaveza prema caru te Narodnome vijeću dali pozitivan odgovor.²¹

---

¹⁸ Janković; Krizman. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 374

¹⁹ Janković; Krizman. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 373-374

²⁰ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 228

²¹ Krizman. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, str. 76

Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 28. listopada održao je dugu sjednicu na kojoj je raspravljano o dnevnom redu sjednice Hrvatskog sabora koja je bila planirana za sljedeće jutro, a od tema najznačajnija je bila rasprava o pristupu raskidu odnosa s Monarhijom te je na kraju prevagnuo prijedlog Svetozara Pribićevića da Hrvatski sabor raskine odnose s Monarhijom na temelju narodnog samoodređenja, ukine hrvatsko-ugarsku nagodbu te da se Hrvatska, Slavonija i Dalmacija s Rijekom proglase nezavisnom državom koja će stupiti u zajedničku političku zajednicu Slovenaca, Hrvata i Srba na povijesnom prostoru tih naroda, što je formulirano kroz dvije točke:

"I. Predlaže se visokom saboru, da zaključi: Hrvatski državni sabor na temelju potpunoga prava narodnoga samo-odredjenja, koje je danas već priznato od svih zaraćenih vlasti, stvara ovaj zaključak: Svi dosadašnji državno-pravni odnošaji i veze između kraljevine Hrvatske-Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine Austrijske s druge strane razriješavaju se. Ukida se dakle i ništetnim proglašuje napose hrvatsko-ugarska nagodba (zakonski članak I. god. 1868.), a isto se tako ukidaju i ništetnim proglašuju svi kasniji njeni dopunjeci ili revizije tako, da od danas Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ne ima s kraljevinom Ugarskom ni pravno, ni faktično nikakvih zajedničkih državnih poslova. II. Dalmacija, Hrvatska, Slavonija sa Rijekom proglašuje se posve nezavisnom državom prema Ugarskoj i Austriji, te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnoga jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnografskom području toga naroda bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi. Sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će sa unapred odredjenom kvalificiranom većinom, koja potpunoma zaštićuje od svakoga majoriziranja, konačno kako u formi vladavine, tako u unutrašnjem državnom ustrojstvu naše države utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba"²².

Uz to odlučeno je da će Hrvatski sabor priznati Narodnom vijeću vrhovnu vlast i da funkcije vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba izvršava Predsjedništvo.²³ Te odluke izglasane su i potvrđene rano ujutro 29. listopada te je povijesna sjednica Hrvatskog sabora započela istoga dana u 10 sati i 30 minuta u svečanoj atmosferi i pod predsjedavanjem dr. Bogdana Medakovića, predsjednika sabora te dr. Pere Magdića, prvog potpredsjednika. Sjednica je održana u veoma svečanom tonu te su po izglasavanju dviju ključnih točaka okupljeni napustili zgradu Sabora te se uputili na misu zahvalnicu u crkvu sv. Marka. Iako to

---

²²Krizman, Bogdan. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu". *Starine*, Zagreb 1958., knj. 48, str. 331-386; str. 350

²³ Janković; Krizman. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 396 - 398

u tom trenutku nije bilo jasno i očito, ovo je bila posljednja sjednica Hrvatskog sabora koji po ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom prestaje egzistirati. Isti dan osnovalo je Predsjedništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu Vladu te je bansku vlast ostavilo u rukama bana Mihalovića. Novooformljena vlada sastala se već sljedećeg dana na prvoj sjednici te je ban Mihalović odredio da se u novoj državi kao službeni grb koristi grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bez krune te da se za sve organe vlasti (oblasti, urede, zavode itd.) ukida naslov *kraljevski*. Predsjedništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba daje suglasnost da se oforme posebna slovenska i bosansko-hercegovačka vlada, dok je u Dalmaciji formirana Zemaljska vlada za Dalmaciju bez suglasnosti Predsjedništva Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Kako je već nekoliko dana ranije car Karlo dao vojnim zapovjednicima dopuštenje da se s ciljem očuvanja reda i mira stupe u suradnju s Narodnim vijećima na njihovim područjima zapovjedništva, tako je i po proglašenju Države Slovenaca, Hrvata i Srba već 30. listopada car Karlo donio zapovijed da se imaju "mornarica, mornaričke ustanove i druga mornarička imovina sukcesivno predati jugoslavenskom Narodnom vijeću u Zagrebu"²⁴. Po preuzimanju austrougarske ratne mornarice Središnji odbor imenuje kontraadmirala Dragutina Pricu povjerenikom za mornaricu, a kapetana bojnoga broda Janka Vukovića Podkapelskog zapovjednikom flote²⁵, te je Vuković Podkapelski stradao već sljedeći dan kada su diverzanti talijanske mornarice minirali bojni brod *SMS Viribus Unitis*, prethodni dan preimenovan u *Jugoslavija*, u pulskoj luci.

Na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 30. listopada 1918. donesena je i odluka da se „uređenje samostalne države S.H.S. dojadi svim državama“ te je već sljedeći dan Predsjedništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba uputilo obavijest o proglašenju engleskoj, francuskoj, američkoj, srpskoj i talijanskoj vladi:

„Država Slovenaca, Hrvata i Srba koja se je konstituirala na teritoriju Južnih Slavena, što je dosad spadao u sastav bivše Austro-Ugarske Monarhije i koja je spremna stupiti u zajedničku državu sa Srbijom i Crnom Gorom izjavljuje formalno da se ne nalazi u ratnom stanju sa aliiranim državama. Ona je sretna što može izjaviti, da aliirane države smatra prijateljskim državama i očekuje, da će one na međunarodnom kongresu u skladu sa proglašenim principima pružiti svoju potporu za zagarantovanje suverenosti sjedinjene države svih Slovenaca, Hrvata i Srba. Ovu priliku upotrebljuje da saveznicima saopćí, da se ratna mornarica, koja se

---

²⁴ Krizman. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, str. 105

²⁵ Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919.*, str. 220

dosad nalazila u posjedu Austro-Ugarske Monarhije, nalazi od danas u vlasti Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba.²⁶

Isti tekst proslijeđen je Jugoslavenskom odboru uz dodatak da „Narodno vijeće ujedno izjavljuje da ovlašćuje Jugoslavenski odbor za zastupanje interesa Države Slovenaca, Hrvata i Srba prema inostranstvu.“²⁷ Nakon potpisivanja primirja na talijanskoj fronti 3. studenog, Predsjedništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba upućuje novu notu silama Antante kojom traži priznanje svojeg samoproglāšenog statusa:

„Narodno vijeće jedinstvenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba koji živi na teritoriju bivše Austro-Ugarske Monarhije izjavilo je u svom manifestu od 19. listopada o. g. da proglašava nezavisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na tom teritoriju i tim je prekinulo svaku vezu sa Austro-Ugarskom Monarhijom i Habsburškom dinastijom. Ovu izjavu usvojio je na svojoj sjednici od 29. o. mj. jednoglasno i hrvatski parlament kao predstavništvo jednog dijela našeg naroda u bivšoj Austro-Ugarskoj Monarhiji. Toj je sjednici prisustvovao i Središnji odbor Narodnog vijeća koji je vrhovna eksekutiva za sve jugoslavenske krajeve bivše Austro-Ugarske Monarhije. Nadalje je Narodno vijeće saopćilo vladama Sjedinjenih Američkih Država, Francuskoj, Engleskoj, Talijanskoj i Srpskoj vladi i Jugoslavenskom odboru u Švicarskoj, da država Slovenaca, Hrvata i Srba (Jugoslavena) stupa u jednu državu sa Srbijom i Crnom Gorom, koja se država prema načelu narodnom ima protezati na čitav etnografski teritorij naroda Slovenaca, Hrvata i Srba. Istom notom saopćeno je i to, da se mi ne nalazimo u ratnom stanju sa aliiranim državama, nego da ih smatramo prijateljskim državama, koje se prijateljstvo povećava činjenicom, da su od početka rata naše narodne države Srbija i Crna Gora bile najvjernije saveznice Antante. Ove činjenice nisu još mogle biti poznate antantinim vlastima, kad su postavile uslove za primirje austrougarskoj vrhovnoj komandi, kao što nije mogla biti poznata ni ta činjenica da se bivša Austro-Ugarska Monarhija rastvorila u nekoliko nezavisnih narodnih država. Kao vrhovno predstavništvo naroda i države Slovenaca, Hrvata i Srba smatramo za dužnost da na ove činjenice obratimo pažnju visokih antantinih vlasti i da zamolimo da se na njih uzme obzir u tom smislu, da se prizna pravo našeg narodnog samoodređenja u potpunom opsegu, da se odustane od pregovora sa službenim predstavnicima Austro-Ugarske, koja više ne postoji i da se okupiranjem jednog dijela našeg narodnog teritorija ne stvara prejudic protiv potpunog našeg narodnog i državnog ujedinjenja. Ujedno nam je čast saopćiti, da je flota bivše Austro-Ugarske Monarhije, kao i sve obalne utvrde službeno predane opunomoćenim izaslanicima Narodnog vijeća i da prema tome bivša Austro-Ugarska Monarhija s tom flotom ne može više

---

²⁶ Janković; Krizman. *Grāda o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 430

²⁷ Krizman, Bogdan. „'Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine. Grāda o vanjskoj politici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 29. X. do 1. XII. 1918.“ *Anali Jadranskog instituta*, Zagreb, 1956., sv. I., str. 83-116; str. 88

raspolagati. Konačno saopćujemo, da smo još prije nego što smo saznali uvjete primirja stavljene austro-ugarskoj vojnoj komandi uputili jugoslovenske čete da idu u susret antantinim četama i da polože oružje.“²⁸

Osnutak Države Slovenaca, Hrvata i Srba obilježen je svečanim manifestacijama i euforičnim raspoloženjem no ubrzo dolazi do suočavanja s iznimnim spektrom problema koji su ugrožavali egzistenciju novonastale tvorevine kako na vanjskom tako i na unutarnjem stanju. Kraj listopada i početak studenog obilježen je izbijanjem nezapamćenih nemira koji zahvaćaju sve krajeve Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ali naročito sjeverne dijelove Hrvatske. Diskontinuitet koji nastaje nestankom Austro-Ugarske Monarhije izazvao je u širokim masama veliku nesigurnost i u neku ruku označavao je prestanak funkcioniranja svih pravila i zakona te se diljem države šire uglavnom seljački nemiri koji obuhvaćaju raspon od socijalne revolucije do razbojstva. Dok diljem države izbijaju nemiri, palež, pljačka i potpuni prekid funkcioniranja organa vlasti, talijanska vojska započinje okupaciju jadranske obale i teritorija koji su joj obećani tajnim Londonskim ugovorom iz 1915. godine. Iako je okupacija talijanske vojske najveći problem, nije i jedini u vanjsko-političkom pogledu. U isto vrijeme dolazi i do sukoba s mađarskim snagama u Međimurju koji predstavljaju fokalnu točku za sveprisutan strah od obnove zemalja krune sv. Stjepana te sukoba na granici Slovenije i Austrije, gdje su obje strane bile svjesne da će stanje na terenu odlučiti granice kada se slegne prašina.

U takvoj situaciji vode se rasprave u Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba o smjeru u kojem treba uputiti novonastalu državu. Sve stranke u Narodnome vijeću, izuzev Stranke prava (frankovaca), prihvaćaju ideju nacionalne koncentracije i ujedinjenja južnih Slavena na čitavom njihovom prostoru, tj. ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom i Crnom Gorom, no one se razilaze po pitanju oblikovanja buduće ujedinjene države te se sukobljavaju dvije glavne, oprečne, pozicije: centralističko-unitarističko uređenje ili autonomističko-federalistički ustroj koje su same po sebi u centralističko-unitaristički klub vezale monarhističke ideje, dok se uz autonomističko-federalistički ustroj veže težnja za republikanskim oblikom vlasti. Pristaše monarhističko-unitarističkog uređenja bile su brojnije i bolje organizirane jer su okupljane oko Hrvatsko-srpske koalicije, dok su pristaše republikansko-federalističkog rješenja razjedinjene među strankama, Radićevom Hrvatskom pučkom seljačkom strankom, Strankom prava (frankovcima), Starčevićevom strankom prava te Slovenskom ljudskom strankom koje su se u raspravama često međusobno sukobljavale i

---

²⁸ Janković; Krizman. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 461-462

nisu zajednički i konzistentno nastupale u zastupanju svojih ciljeva. U takvim okolnostima bila je jasna prevaga Pribićevaca Hrvatsko-srpske koalicije koji ne samo da su bili brojniji, već su u argumentaciji koristili loš položaj nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba na vanjsko-političkom polju te potpuni raspad svih normi i kaotično stanje u po Državi Slovenaca, Hrvata i Srba te su kao rješenje svih tih problema nudili u bezuvjetnom ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom čija bi vojska i status na pobjedničkoj strani u ratu riješio oba ključna problema u istom potezu.

U ovu polemiku se uključuju i novine kao nositelji javnog mijenja, ali i kao glasnici političkih grupacija te se novine u Zagrebu svrstavaju u dvije grupacije po istim linijama kao i u Narodnom vijeću. Republikansko-federalističke ideje zastupaju glasila HRSS-a *Dom*, glasilo Stranke prava (frankovaca) *Hrvatska* te *Obzor*, dok su monarhističko-unitarističke stavove zastupale *Male novine*, *Glas SHS*, *Hrvatska riječ* te *Novosti*.

Prva rasprava o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom u središnjem odboru Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba odvila se na sjednici 11. srpnja 1918. godine, ali nije donesen konkretni zaključak.²⁹ Najveća opasnost grupi oko Pribićevića bila je Starčevićeva stranka prava koja, iako je davala podršku centralističko-unitarističkim tendencijama, u sebi ima mnoštvo članova koji su podržavali republikansko-federalističku ideju te koja je svojim ugledom predstavljala silu koja je mogla druge građanske stranke prevagnuti ukoliko bi republikanski nastrojeni članovi uspjeli preuzeti stranku. Takav su razvoj događaja političari okupljeni oko Svetozara Pribićevića svim silama suzbijali te su uz njihov rad i direktni pritisci srpske vlade i njenoga vođe Nikole Pašića vidljivi u prečanskim krajevima gdje su mjesni odbori diljem Bosne i Hercegovine samostalno proglašavali svoje ujedinjenje sa Kraljevinom Srbijom bez ikakvih konzultacija s Narodnim vijećem Slovenaca, Hrvata i Srba.³⁰ Pritisak srpske vlade doveo je do izjašnjenja u tom smislu od strane Narodne vlade u Dalmaciji 16. studenog kada je ona predložila brzo i odlučno postupanje u smjeru ujedinjenja s Srbijom i Crnom Gorom te da će ona to učiniti sama u roku od 5 dana ako Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba ne donese takvu odluku.³¹ Već tri dana kasnije, 19. studenog 1918. godine, Glavni odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Sarajevu prihvaća prijedlog dalmatinske vlade te pridodaje pritisak na Narodno vijeće u Zagrebu.³² Podrška

---

²⁹ Krizman. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu", str. 360-361

³⁰ Janković, Dragoslav. "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunisti) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919". *Historija XX veka – zbornik radova* (Beograd), I/1959., str.68

³¹ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 343

³² Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 343

istom stigla je i iza Ljubljane te iz Vojvodine gdje je srpska vlada radila na tome da se Vojvodina odvoji od Zagreba tj. Države Slovenaca, Hrvata i Srba i direktno ujedini s Kraljevinom Srbijom neovisno o odlukama u Zagrebu. Svetozar Pribičević kao vođa Hrvatsko-srpske koalicije daje svoju podršku narodnoj skupštini u Novom Sadu koja pod utjecajem Jaše Tomića 25. srpnja 1918. godine donosi odluku o neposrednom ujedinjenju Vojvodine sa Srbijom.³³ Kako je u još jedino u Zagrebu postojalo kolebanje oko načina ujedinjenja, prosrpski orijentirani akteri započinju niz akcija kako bi povećali politički pritisak te ubrzali tempo ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom. Organizirane su prosrpske demonstracije Primoraca i Dalmatinaca koji su zahtijevali što brže ujedinjenje sa Srbijom, plašilo se građansku javnost socijalnom revolucijom, povratkom Habsburgovaca na vlast, ponovnim okupljanjem zemalja krune sv. Stjepana te talijanskim iredentističkim pretenzijama, a kao rješenje svih problema se nudilo što hitnije ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. Prvi pokušaj da se ono izglasa na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 20. studenog propao je tj. odgođen je naporom Stjepana Radića koji je raspravu odgodio pozivajući se na druge prijedloge koji su već dulje čekali da dođu na dnevni red te je odlučeno da se o prijedlogu dalmatinske vlade raspravlja na sjednici 23. studenog 1918. godine.³⁴

Neposredno prije druge sjednice razotkrivena je tzv. zavjera generala Lipoščaka, koji je optužen da kao predvodnik skupine oficira iz bivše austrougarske vojske pokušava svrgnuti Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba te zaustaviti ujedinjenje sa Srbijom. Ova je zavjera bila izmišljena od strane ljudi oko Svetozara Pribičevića kako bi prijetnjom vojnog puča uplašila članove Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba koji su se dvoumili oko pristanka uz što hitnije ujedinjenje sa Srbijom te je godinama kasnije dr. Srđan Budisavljević u svojem djelu *Stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba* priznao da "...stvarno nije postojala nikakva ozbiljna urota...".³⁵ Pribičević i njegove pristaše su na sjednicama 23. i 24. studenog uspjeli odnijeti prevagu i zaključenoj je da se izabere odbor od 28 osoba koje će činiti delegaciju koja će ići u Beograd provesti ujedinjenje. Ta delegacija dobila je Naputak s uvjetima po kojima treba provesti ujedinjenje te je odlučeno da izaslanstvo 27. studenog 1918. godine krene u Beograd. Beogradu je Naputak zanemaren te je pod Pribičevićevim utjecajem sastavljen nov dokument nazvan *Adresa* iz kojeg su izostavljeni uvjeti za ujedinjenje i zapravo je to tekst

---

³³ Janković. "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919", str.67

³⁴ Krizman. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu", str. 365

³⁵ Zorko. „Afera Lipoščak“, str. 887

obraćanja vladaru nego pregovarački dokument te je temeljem njega 1. prosinca 1918. godine provedeno ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom u novu državu zvanu Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.³⁶

3. Zeleni kader, nemiri i stanje u novonastaloj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba

Kako je raspad Austro-Ugarske Monarhije bivao sve očitiji, stanje u južnoslavenskim krajevima bivalo je sve kaotičnije. Broj dezertera je naglo skočio te su dezerteri preplavili sve krajeve. Seljaštvo vidi u nestanku Austro-Ugarske šansu za ostvarenje svojih socijalnih težnji te Željko Karaula njihovo razmišljanje sumira riječima „Postoji nekoliko važnih uzroka seljačkih nemira u sjevernoj Hrvatskoj među kojih je jedno od važnih bilo narodno (seljačko) vjerovanje da propast Austro-Ugarske znači zapravo potpunu slobodu, svijet slobodan od činovnika, zemljoposjednika, lihvarskih trgovaca i zelenaša, a istovremeno da dolazi do nove diobe dobara i zemlje“³⁷ Organi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba nemaju niti vremena, niti sredstava, niti sposobnosti da u kaosu koji je zavladao zemljom rješavaju mnoštvo problema koje si su buknuili na sve strane kao stihija.

3.1. Zeleni kader

Zeleni kader je naziv koji se koristi za opisivanje različitih grupacija vojnih dezertera iz austrougarske vojske koji se tijekom Prvog svjetskog rata sakrivaju od organa vlasti i oružništva po šumama diljem juga Austro-Ugarske Monarhije. Podrijetlo samog naziva zeleni kader nije poznato, ali koristili su se i razni drugi nazivi poput dezerteri, komite i sl. Od samog početka Prvog svjetskog rata dezertiranje se javlja na svim zaraćenim stranama te je jedan od najraširenijih i najmasovnijih problema u vojskama, kako Centralnih sila, tako i Antante. Kako je rat sve duže trajao, tako su se prema kraju rata brojevi dezertera povećavali sve dok dezertiranje nije postao politički problem i šira društvena kriza koja više nije bila ograničena samo na vojna pitanja. Vojna statistika u Ugarskom dijelu Monarhije registrirao je 1917. godine 452 417 vojnih dezertera što je više od dvostruko spram prošle godine.³⁸

Svake godine Prvog svjetskog rata broj dezertera koju su završili u zelenom kaderu sve je više rastao te je prema kraju rata izrastao u veoma značajnu skupinu naoružanih ljudi

---

³⁶ Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919.*, str. 284

³⁷ Karaula, Željko. „30 dana što su potresli Bjelovar“, Odbor Narodnog vijeća Bjelovara tokom studenog 1918. godine“ *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin* (Varaždin), Broj 19.(2008), str.251-274; , str. 259

³⁸ Hrabak, Bogumil. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama, 1914.-1918.* Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990., str. 100

koji su živjeli izvan zakona. Brojnost pojedinih skupina u 1918. godini nezaustavljivo raste te se pojavljuju skupine s više od 1000 prebjega. Ivo Banac donosi podatak da su do ljeta 1918. godine najveće koncentracije zelenokaderaša bile na Petrovoj gori (oko 8000 dezertera s vlastitom časničkom strukturom), na Zrinskoj gori, na brežuljcima u okolici Varaždina, na Papuku, u okolici Dalja, na posjedima karlovačke patrijaršije (oko 2000 dezertera), te na Fruškoj gori za koju donosi broj od oko 6000 dezertera.³⁹ Usprkos iznimkama, oni su uglavnom bez vodstva i organizacije te većina pripadnika spada u siromašno seljaštvo koje živi, često uz pomoć i potporu lokalne zajednice i svojih obitelji, u divljini oko sela i gradova. Bogumil Hrabak donosi podjelu članova Zelenog kadera u „... četiri vrste vojnih bjegunaca: 1. „egoisti“, čiji je cilj da u ratu sačuvaju živu glavu; 2. ljudi koji nisu želeli da se bore za Austro-Ugarsku i njene osvajačke ciljeve ali nisu imali razvijen politički ideal; 3. pacifisti i 4. pripadnici masovnog dezerterstva 1918. i po gradovima koji nisu bili uvereni da će Austro-Ugarska pobediti u ratu pa i održati se kao država“⁴⁰ Većina zelenokaderaša uglavnom su samo pokušavali preživjeti i sakrivali se od vojnih i civilnih vlasti, no bilo je i grupa koje su se otvoreno sukobljavale s organima vlasti te su funkcionirale kao razbojničke bande, a najpoznatija od kojih bila je ona Pavla Zorića koja je postala poznata po svojim razbojstvima. S druge strane neke su skupine bile veoma organizirane i napravile si pravila ponašanja te provodile internu disciplinu kako bi suzbile razbojstva, primjerice skupina sa Zagrebačke gore pod vodstvom Tome Ribarića koji je prebjezima branio pljačkanje iz rodoljubnih i humanitarnih razloga te skupina na Papuku i Psunju pod vodstvom Mile Rupčića koji je svoje ljude upućivao da se bore za slobodu i sreću Hrvatske.⁴¹ Ne postoji točan podatak o broju zelenokaderaša u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji, ali razni autori iznose vlastite podatke. Npr. Dinko Čutura donosi procjenu od 60 000 do 70 000 pripadnika zelenog kadera.⁴² Banac donosi brojku od 200 000 prebjega⁴³, dok Bogumil Hrabak u članku iz 1979. godine donosi brojku 40 000 do 50 000 prebjega⁴⁴, a u kasnijem radu iz 1990. godine opovrgava autore koji brojku kaderaša stavljaju na 250 000.⁴⁵

---

³⁹ Banac, Ivo. „I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), 24(1992), br. 3, str.-23-43; str. 24

⁴⁰ Hrabak. *Dezterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama, 1914-1918.*, 1990, str. 7

⁴¹ Banac. „I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 25

⁴² Čutura, Dinko. *Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske*. Magistarski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 2003., str. 80

⁴³ Banac. „I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 25

⁴⁴ Hrabak, Bogumil. „Dezterstvo i zeleni kadar u jugoslovenskim zemljama u I. sv. ratu“, *Zbornik historijskog instituta Slavonije i Baranje* (Slavonski Brod), 4, 1979., str. 57

⁴⁵ Hrabak. *Dezterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama, 1914-1918*, str. 331

3.2. Eskalacija previranja prema kraju 1918. godine

Najveći nemiri događaju se u periodu od oko dva tjedna uoči proglašenja novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba, tj. petnaestak dana na kraju listopada i početku studenog, a Ivo Banac taj period preciznije smješta u razdoblje od 24. listopada do 4. studenog.⁴⁶ To je period kada djelatnost zelenog kadera eskalira te mu se pridružuju i široke mase seljaštva. Potkraj Prvog svjetskog rata, velikim dijelom Europe vladaju nestašice i glad, čije posljedice najviše osjećaju najsiromašniji slojevi i seljaštvo. Već je 1917. godine podbacila berba, a i mnogo plodne zemlje ostajalo je neobrađeno zbog ratom izazvanih nestašica radne snage te je vladala i opća nestašica sjemena. Cijene svih osnovnih živežnih namirnica poput brašna, masti, maslaca, šećera, krumpira i mesa su neprestano rasle, te siromašnim masama nisu bili dostupni ni drva, ugljen i petrolej, a zima je dolazila.⁴⁷ Uz svu tu nestašicu, na mnogim područjima stanovništvo je bilo podvrgnuto napadima i pljački razbojničkih bandi zelenog kadera te masama stranih vojnika koji su se gladni kroz teritorije Države Slovenaca, Hrvata i Srba pokušavali vratiti kući nakon raspada fronta.

Seljaštvo je svu tu glad, neimaštinu i bolesti trpjelo, a vladajuće elite u Zagrebu nisu bile u mogućnosti pomoći širokim masama. Raspoloženje i razmišljanje seljaka po provinciji vidljivo je iz zahtjeva poslanom pred kraj studenog od strane seljaka i građana Ogulina Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: „Narod se sastaje i ljubopitljivo se interesira - kamo on spada sada. Gospoda se separiraju i ne pitaju narod ništa, već samo zapovijedaju. Svaki kaže – ta to je isti nasilni režim, kao i kad smo bili s Mađarima. (...) Danas se nas seljake od strane kapitalista i označene birokracije niti ne gleda, jer si ta gospoda misle – ovo su naše sluge i fukara, a mi ćemo opet zapovijedati.⁴⁸ Ta sprega gladi, bolesti, neimaštine, straha, i neizvjesnosti bila je najplodnije tlo za erupciju anarhije i nemira koji su nestankom Austro-Ugarske Monarhije izbili diljem novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Željko Martan donosi veoma prikladan citat Josipa Horvata koji objašnjava idealistički pogled na raspad staroga svijeta koji je eruptirao među masama: „Među svim narodima Austro-Ugarske Monarhije, Wilsonova poruka, njegova ideologija, jamačno je najjače djelovala na Hrvate. Prihvatili su odmah njegovu političku filozofiju svom žarkošću osjećaja. (...) Kao Krist nosi Wilson blagu vijest prvenstveno malima i slabima, poniženima i uvrijeđenima, nosi im ideju jednakosti. (...) Građanskom elementu odgovara wilsonizam u

⁴⁶ Banac. „„I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 26

⁴⁷ Martan, Željko. „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava“. *Povijest u nastavi*, vol. XIV., br.27 (1), 2016, str. 1-30; str. 7-8

⁴⁸ Martan. „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava, str. 9-10, prema: Vidmar, „*Prilozi građi za povijest 1917.–1918.*“, *Arhivski vjesnik I*, (1958), str. 145-146

prvom redu svojim istančanim, naglašenim osjećajem za pravo u politici; najširim pak narodnim slojevima svojim pacifističkim parolama, jer za čovjeka hrvatskog sela pobjeda pacifizma je vrlo konkretan, praktičan cilj: obećaje ukidanje vojske, a ovo nosi smanjenje poreza; riječi pak o slobodi i samoodređenju naroda imaju za čovjeka sela u prvom redu ekonomski sadržaj; vječna glad za zemljom steći će demonsku revolucionarnu snagu i – izazvati kasnije razlaz politike građanstva i seljaštva.“⁴⁹

Nemiri izbijaju po čitavom teritoriju Države Slovenaca, Hrvata i Srba te je veliki dio građe u Hrvatskom državnom arhivu sastoji od telefonsko-telegrafskih izvještaja koji su stizali u Zagreb u tih nekoliko tjedana anarhije te se iz njih razvija dojam da „... je gotovo svako mjesto u Hrvatskoj bilo zahvaćeno nemirima, pljačkama, bunama, ubojstvima pa čak i osnivanjem „seljačkih republika“, što nas daleko ne odvaja od riječi – revolucija. Prvi veći nemiri, „dani revolucije“ i „hiljade i hiljade hitaca“ predvođeni masama „seljaštva, zelenog kadra, fukare, cigana, itd.“, započeli su 28. i 29. listopada 1918. u Osijeku, a doživjeli su svoju kulminaciju u prvome tjednu studenoga, da bi se potom sasvim stišali negdje oko 21. prosinca 1918. zadnjom viješću iz Požege. Posebice od 2. do 5. studenog 1918., „činilo se kao da svatko sudjeluje u pljački“, pa tako samo 3. studenog bilježimo obavijesti o pljačkama, nemirima i razbojstvima iz: Vukovara, Sunje, Jaske (Jastrebarskoga), Garešnice, Velikih Bastaja, Rasinja, Slunja, Križpolja, Klanjca, Vrpolja, Brinja, Osijeka, Gračaca, Okučana, Plaškog, Feričanaca, Delnica, Kostajnice, Daruvara, Donjeg Miholjca, Graduše, Čabra, Gospića, Začretja, Iloka, Ivanca, Čazme, Otočca, pa čak i Slivnice.“⁵⁰

Glavne mete napada i pljačke bile su skupine koje su široke mase kaderaša i seljaštva doživljavale kao strance, tj. kao ono što se u znanstvenoj literaturi često opisuje terminom „drugoga“. Tu uključujemo klasnu podjelu drugih koja uključuje sve od starog plemstva i vlastele na vrhu piramide do lokalnog činovništva u službi državnog aparata bivše Austro-Ugarske na dnu navedene strukture koju široke mase doživljavaju kao teret na vlastitim plećima te funkciju bivšeg sustava koja je stvorena da se najniže slojeve u potpunosti izrabljuje. Plemstvo je kao društvena skupina koju je rat najmanje ugrozio najvidljiviji primjer onog „drugog“ te su glavne i sveprisutne mete napada i pljačkanja plemićki posjedi diljem

---

⁴⁹ Martan. „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava“, str. 11, prema: Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske: drugi dio*. Zagreb: August Cesarec (1990), str. 18-20

⁵⁰ Martan. „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava“, str. 12

Hrvatske i Slavonije, te Ivo Banac zaključuje da je pljačkanje plemićkih posjeda bilo toliko sveprisutno da je teško pronaći primjer posjeda koji je izbjegao pljački i paležu.⁵¹

Druga ugrožena skupina „drugih“ bila je činovništvo, koje su, kao poreznike, provoditelje akvizicije i novačenja, žandare, blagajnike, željezničke i poštanske radnike, te kotarske funkcionere seljaci percipirali kao duge prste državnog aparata koji im se činio kao da je osmišljen kako bi se životi seljaka i sirotinje što više otežaju. Banac nam donosi sliku sukoba seljaštva i činovništva: „Iako je Narodno vijeće nastojalo uključiti državne činovnike u nove organe vlasti, pripadnici upravnog staleža doživljavali su u listopadu i studenom teške trenutke. Seljaci su ih posvuda napadali. Nitko nije bio pošteđen: ni oni koji su bili odgovorni za ratne rekvizicije, ni policajci koji su proglašavali prijeke sudove, ni kotarski načelnici, ni službene zgrade. Odbojnost na koju je činovništvo nailazilo kod seljaka može se vidjeti iz izvještaja đakovačkog mjesnog Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba: „Veliko nezadovoljstvo kako drugdje, tako i kod nas nastalo je u seljačkim redovima naročito protiv općinskih činovnika. Općinski činovnici ovoga kotara uz rijetke iznimke bili su tijekom ovog rata najveći kajišari, koji su znali samo seljaka iscrpljivati i sebe obogaćivati, te su upravo demoralizirali narod. Valjda nema goreg općinskog činovništva, nego što je baš bilo ovo u kotaru đakovačkom.“... .. Nema sumnje, suparništvo između opanaka i kaputa, između grada i sela, našlo je svoj najistančaniji psihološki izražaj u odnosu između seljaka i činovnika.“⁵² Seljaci uništavaju i pale općinske knjige dužnika, zemljišne i katastarske knjige te pljačkaju općinske blagajne i prazne skladišta aprovizacija kako bi došli do osnovnih namirnica koje su onda među sobom dijelili ili dalje prodavali.

Treća ugrožena skupina bili su Židovi. Kako je antisemitizam sveopća pojava u svim društvenim slojevima Europe na prijelazu stoljeća, tako se i u ovim nemirnim vremenima svjetina okreće prema tradicionalnoj meti progona, Židovima. Pogotovo su ovdje doživljavani kao oslonac stare carske vlasti te kao Nijemce i Mađare jer su mnogi Židovi doselili u ove krajeve u 19. stoljeću još uvijek govorili mađarski, njemački te jidiš koji mnogi nisu razlikovali od njemačkog jezika: „Seljaci po tradiciji nisu voljeli trgovce, no nisu samo oni napadali trgovine. Židovski trgovci bili su najočiglednija meta antisemitske agitacije. Većina ih je bila prva generacija doseljenika iz Ugarske i Austrije, na koje je hrvatsko nacionalističko javno mnijenje gledalo kao na jedan od kanala mađarizacije i germanizacije. Službene vlasti, međutim, objašnjavale su nezavidan položaj židovskih trgovaca ratnim profiterstvom: „Svi

---

⁵¹ Banac. „...I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 32

⁵² Banac. „...I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 30-31

ovi paleži, razbojstva i pljačkanja počinjeni su na štetu trgovaca izraelitičke narodnosti po tzv. zelenom kaderu radi toga, jer su si za vrijeme rata za veće svote imetak povećali.“⁵³ Koliko se na Židove antisemitski gledalo kao na strane i neprijateljske elemente u društvu vidljivo je iz iskaza zatvorenika u zatvoru u Novoj Vesi u Zagrebu koji se prilikom optužbe zbog sudjelovanja u pljačkama brane izjavom da „Mi koji smo radi pljačke optuženi ima nas dosta dosada i nismo zato židove pljačkali, da što stečemo, nego radi osvete i gnjeva. Jer tko je više želio pobjedu austrijskog i njemačkog oružja nego židovi. Ako n. pr. Jedan Rosenzveig kukastim nosom može biti Jugoslaven, mi Jugoslaveni isto tako možemo biti Japanci. I za volju tih ljudi, koji su baš pravi pljačkaši koji su pljačkali i sisali krv našem narodu tolike decenije a osobito zadnje 4 godine rata – nismo zaslužili mi patnici da se s nama tako postupa, da nas se nazivlje lopovima i razbojnicima.“⁵⁴

Došlo je i do sukoba na nacionalnoj osnovi između konstitutivnih naroda Države Slovenaca, Hrvata i Srba, te u Bosni i Hercegovini, „gdje se kršćanski seljaci, osobito pravoslavni Srbi iz sjeverozapadne Bosne, Semberije i istočne Hercegovine, „bune ubijaju age i subaše spaljuju čardake i dižu uzbunu“. Neke od tih napetosti prenijete su na područje Hrvatske-Slavonije, kao kad su, na primjer, Muslimani iz Cazinske krajine 5. i 6. studenog napali srpska sela na Baniji i Kordunu.“⁵⁵ Tako dolazi i do sukoba između Srba i Hrvata diljem države, ali poglavito u Slavoniji gdje: „U Kutini su srpski i hrvatski unitaristi-intelektualci 29. listopada izazvali izgrede, koji su otpočeli skidanjem hrvatskih zastava i natpisa na mađarskom jeziku. Hrvati iz Udbine zatražili su 5. studenoga pomoć od Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, jer „politički zločinci Srbi bez ikakvih razloga (...) (iznose) grožnje na Hrvate“. Hrvatski inženjer iz Osijeka tvrdi kako se seljaci iz daljskog područja, poznati kao glavni izvor nevolja u istočnoj Slavoniji, ponašaju kao da objava nove države „uključuje u sebi uništenje i razgrabljenje svih pripadnika drugih narodnosti i njihove imovine.“ Slično je hrvatska „banda“ u Novoj Gradiški napala isključivo židovske i srpske trgovine, ...“⁵⁶

Stihijaska ekspresija žudnje seljaštva za promjenom, obojena informacijama o revoluciji u Rusiji prenesenim od povratnika i zarobljenika s istočne fronte, ali i kao strah da će im wilsonovsko obećanje biti oduzeto, dovela je, u tom turbulentnom periodu, do osnutka

---

⁵³ Banac. „„I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 28-29

⁵⁴ Matijević; Štambuk-Škalić. *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, str. 517-518

⁵⁵ Banac. „„I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 37

⁵⁶ Banac. „„I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 37

nekoliko seljačkih republika diljem Hrvatske i Slavonije. One su jasan znak da svi nemiri, uništavanje i pljačka nisu bili nesuvisli i stihijski. One su bile kratkoga vijeka jer su organi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te nadolazeće postrojbe srpske vojske na ovakve republike reagirale hitro i agresivno te je tako republika u Petrijevcima kraj Osijeka ukinuta 14. studenog dolaskom srpske vojske⁵⁷, dok je ona osnovana u Donjem Miholjcu ukinuta 20. studenog akcijom narodne straže Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Osnovane su republike i u Banovoj Jaruzi te u Feričancima kod Našica, ali su i one ukinute do sredine studenog 1918. godine. Republika proglašena u Banovoj Jaruzi očit je primjer da strah od povratnika iz Rusije te utjecaja revolucije nije neosnovan jer je ona osnovana 29. listopada pod vodstvom Mate Žanića i Josipa Kraša, budućeg čelnika KPH, koji su u Banovoj Jaruzi osnovali Radničko-seljačko-vojničko vijeće, izravno po modelu istovjetnih vijeća u Sovjetskoj Rusiji.⁵⁸ Usprkos primjerima inspiriranim komunističkim utjecajem iz Rusije, glavnina seljačkog republikanizma izazvana je nezadovoljstvom postojećim stanjem te seljačko shvaćanje „republike“ u praksi znači ukidanje vojne obaveze i svih poreza i nameta te agrarna reforma, tj. utaživanje vječne seljačke potrebe za više zemlje.

3.3. Ulazak jedinica srpske vojske u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba te prestanak nemira

Novonastala država nije mogla dovoljno brzo organizirati vojne jedinice koje su svakodnevno mjesta ugrožena nemirima zahtijevala i zvala u pomoć, a jedinice narodne straže bile su većim dijelom nepouzdane i mnogo slučajeva su se prilikom izbijanja nemira nalazile u središtu istih ili se pridruživale svojim sugrađanima/suseljanima u tom stihijskom izljevu nezadovoljstva. Stanje u Zagrebu i strah koji su Pribićevićanci koristili jasan je iz izjave dr. Zdravka Kovačevića koji 6. studenog izjavljuje: „Narod se buni, vlada potpuna dezorganizacija, red može uspostaviti jedino antantina vojska, i to srpska. (...) Spas je jedino srpska vojska. (...) Hrvati i Srbi u Slatini posve su složni, a samo par hiljada vojnika može uspostaviti red među masom. Treba se staviti u sporazum sa srpskom vladom u Beogradu. (...) Narod ne shvaća slobode. (...) Osijek je poslao pozvanike pred srpsku vojsku u Mitrovicu, da ju pozove u Osijek.“⁵⁹

---

⁵⁷ Vidmar, Josip. „Prilozi građi za povijest 1917.–1918. s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas.“. *Arhivski vjesnik I*, (1958), str. 11-173; str. 123

⁵⁸ Banac. „„I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“, str. 39

⁵⁹ Krizman. „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“, str. 121

Srpska vojska oslobađa Beograd 1. studenog 1918. godine te bez zaustavljanja kreće u okupaciju do dogovorene demarkacione linije, ali s obzirom na pozive iz Zagreba i dalje. Već 4. studenog srpske jedinice ulaze u Srijemsku Mitrovicu, 10. studenog stižu u Borovo, a već 12. studenog ulazi srpska konjica u Požegu.⁶⁰ Tako je dio vojske napredovao kroz Slavoniju prema Zagrebu, a dio iz Crne Gore preko Dubrovnika uz obalu prema sjeveroistoku. Kako je gdje dolazila srpska vojska, tako je uspostavljan red i zaustavljani su nemiri. Iako je srpska vojska dolazila na teritorij Države Slovenaca, Hrvata i Srba po pozivu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i skoro svuda je dočekivana s veseljem, s obzirom na neizvjesnost vremena i očekivani nadolazeći diplomatski sukob s Italijom oko linije razgraničenja, sama vrhovna komanda srpske vojske to tretira kao svojevrsnu „tihu“ okupaciju kako bi vršila pritisak na Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba i njegove članove koji nisu bili za ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. Stav srpske vojne komande prema procesu ujedinjenja s Državom Slovenaca, Hrvata i Srba dosta je jasno prikazan iz kratkog odgovora delegata srpske vrhovne komande Dušana Simovića na govor Ivana Lorkovića o potrebi da vlada u Beogradu prizna Državu Slovenaca, Hrvata i Srba kao nezavisnu od Srbije i Crne Gore:

„Ja nemam nikakvo ovlaštenje, da Vam dajem bilo kakvu izjavu o tome pogledu i nisu mi poznate intencije vlade. Ali, kao vojnik, mogu Vam reći ovo: Srbija, koja je u ovom ratu dala 1.5 miliona žrtava za oslobođenje i ujedinjenje svoje jednokrvne braće preko Dunava, Save i Drine, ne može ni u kom slučaju dozvoliti, da se na njenim granicama formira neka nova država, koja bi u svoj sastav uzela sve njene sunarodnike, i da – posle 4-godišnjih muka i potpunog poraza neprijatelja – ostane u pozadini i sve polodove dobivene pobjede prepusti drugome, koji je u ratu učestvovao na neprijateljskoj strani. Srbiji – po pravu oružja, a na osnovu ugovora o primirju s Mađarskom koji je potpisao Vojvoda Mišić, kao opunomoćenik komandanta Savezničkih vojsaka na Solunskom frontu, đenerala Franchet d'Esperey-a, pripada sledeća teritorija: Banat do linije Horgoš-Subotica-Baja; Baranja do linije Batasek-Pečuj-Barč i dalje rekom Dravom do Oseka; Srem i Slavonija do linije želj. Pruga Osek-Đakovo-Šamac; celas Bosna i Hercegovina i Dalmacija do rta Planke. Van te teritorije, da se možete opredjeljivati po volji: da idete sa Srbijom ili da formirate zasebnu državu.“⁶¹

---

⁶⁰ Krizman. „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“, str. 126-127

⁶¹ Krizman. „Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918.“, str. 202

4. Organizacija organa Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba na terenu

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba je po preuzimanju vođenja politike narodne koncentracije, a poslije proglašenja raskida odnosa s Austro-Ugarskom Monarhijom i sve funkcije vlasti na teritoriju novoproglašene Države Slovenaca, Hrvata i Srba, nailazi na problem da su organi vlasti te ljudi koji su vlast u starom sustavu provodili skoro u potpunosti raspršeni te njihove funkcije često „ukinute“ voljom naroda u nemirima. Iako je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba izišlo starom činovništvu u susret i nominalno ostavilo stari ustroj vlasti netaknutim, taj sustav je u potpunosti stao te Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kreće u osnivanje mjesnih odbora kako bi stvorilo paralelni sustav vlasti na terenu.

4.1. Osnutak i organizacija mjesnih odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba

Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba je u raspravi 23. listopada 1918. godine raspravljao o nemirima i narušavanjima reda i mira koji su se zadnjih dana širili po Hrvatskoj i Slavoniji te je zaključeno da se osnuju mjesni odbori istoga vijeća te je objavljen poziv svim pristašama politike narodne koncentracije te Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba sa sljedećom uputom: „... Takvom odboru je prva zadaća, da se pobrine kako najbolje zna i može za zaštitu osoba i imovine svih naših državljana bez razlike. Druga mu je zadaća da Narodnome Vijeću javlja sve naše osobite događaje i potrebe, koje se tiče čitavoga kraja i čitavoga naroda. Treći mu je posao da izvrši točno, što mu narodno vijeće naloži iz svoga mandata..." Već na sjednici sljedećeg dana 24. listopada raspravlja se o potrebi osnutka obrambenih straža pri istim mjesnim odborima.⁶² Nakon poziva brzo kreće osnivanje mjesnih odbora diljem Banske Hrvatske i Slovenije, ali u drugim dijelovima Države Slovenaca, Hrvata i Srba je situacija drugačija. U Vojvodini se osnivaju srpski narodni odbori koji su, iako formalno pod Narodnim vijećem, u praksi potpuno samostalni, dok se u Dalmaciji, Primorju i Istri odbori ili dolaskom talijanske vojske ukidaju ili se nisu stigli niti osnovati.⁶³

Mjesni odbori Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba spadali su u ingerenciju Sekcije za organizaciju i agitaciju pod upravom Budislava Grge Angjelinovića. Mjesni odbori su se sastojali od predsjednika odbora, zamjenika predsjednika, poslovođe, blagajnika, vođe Narodne straže i određenog broja odbornika. Osnivanje Mjesnih odbora u većini slučajeva

---

⁶² Janković; Krizman. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 382

⁶³ Janković. "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919", str. 64-67

poduzimale su već lokalno politički aktivne osobe koje bi organizirale Mjesni odbor te sazvale narodnu skupštinu koja bi odobrila taj odbor te bi se u isto vrijeme sudionike narodne skupštine pozivalo da se kao dobrovoljci uključe u narodnu stražu. Na čela kotarskih odbora postavljane su osobe imenovane od Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu te su kotarski odbori trebali služiti kao dodirna točka Mjesnih odbora sa Zagrebom, iako su svi Mjesni odbori nominalno samostalni te smiju sa središtem komunicirati i izravno. Narodno vijeće u Zagrebu oformilo je jedinicu od 15 članova koji su iz Zagreba slani u timovima po 3 člana na teren kako bi izvještavali o radu Mjesnih odbora. Taj „izvidnički odjel“ javlja u Zagreb da: „... u mnogim mjestima nisu birani od naroda, nego su gospoda među sobom razdijelila čast i dalje rade kao i prije, samo sada u ime Narodnog Vijeća.“⁶⁴ Članovi Mjesnih odbora mogli su biti samo Slaveni, dok je Mađarima i Nijemcima zabranjeno sudjelovanje te su odbori upućeni da u svoje članove, ako je moguće, uključe i članove općinskih vijeća, učitelja, svećenika, načelnika i bilježnika što je dovelo do izrazito malo članova koji su bili seljaci, čak i u izrazito ruralnim sredinama. Uz strance, u radu Mjesnih odbora zabranjen je rad i članovima stranaka koje nisu bile članovi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, npr. članovima Stranke prava (frankovcima). U velikoj većini Mjesnih odbora dominirali su članovi Hrvatsko-srpske koalicije te su u mjestima s miješanim hrvatskim i srpskim stanovništvom u odborima dominirali Srbi.⁶⁵

Mjesni odbori Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba bili su predviđeni kao paralela starom upravnom aparatu te se njihova namijenjena zadaća trebala podijeliti na tri stavke, a to su održavanje javnog reda i mira, briga za uredno uplaćivanje poreza te objašnjavanje širokim masama novonastale političke situacije. Mnogi Mjesni odbori bili su sastavljeni od beskrupuloznih članova te su se uplitali u rad sudskih organa i koristili svoj autoritet protivno svim zakonskim načelima te su izazivali bunt stanovništva te su ponekad morali biti raspušteni ponovo oformljeni u novom sastavu. Mjesni odbori bili su učinkoviti uglavnom jedino u većim mjestima poput Karlovca, Samobora, Đakova, Varaždina te Zagreba što ne treba iznenađivati s obzirom na izrazito tešku situaciju u kojoj su trebali kroz svoj kratki mandat djelovati. Proglašenjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. godine započet proces likvidacije Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te je nakon formiranja prve zajedničke vlade 20. prosinca, Predsjedništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba objavilo 28. prosinca 1918. proglas kojim se raspuštaju svi Mjesni odbori:

---

⁶⁴ Zorko. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“, str. 358-359

⁶⁵ Zorko. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“, str. 360-361

„Današnjim danom raspuštaju se svi Mjesni odbori Narodnog vijeća u pokrajini, a tako isto i sve Narodne straže. Pozivaju se svi Mjesni odbori da tijekom mjeseca siječnja provedu likvidaciju. Narodne straže koje su svojedobno primile oružje od Narodnog vijeća u Zagrebu, odnosno ovdašnjih i pokrajinskih vojnih oblasti imadu sve povratiti na mjesta odakle su oružje primili. Predaja imade uslijediti uz potvrdu, a u koliko ne bi bilo moguće radi udaljenosti predati oružje oblastima od kojih je preuzeto, imade se uz potvrdu predati najbližem vojnom zapovjedništvu ili oružničkoj postaji. Današnjim danom prestaje dakle svako djelovanje mjesnih odbora Narodnog Vijeća i Narodnih straža u dosadašnjem svojstvu, ali će sekcija Narodnog Vijeća za organizaciju i agitaciju svojevremeno iz bivših Narodnih Vijeća eventualno organizirati nova udruženja, koja će imati dužnost, da se brinu za socijalno, ekonomsko i kulturno razvijanje i unapređenje našeg naroda. Predsjedništvo Narodnog Vijeća SHS izriče tom zgodom svim mjesnim odborima Narodnog Vijeća kao i Narodnim stražama svoje priznanje i zahvalnost za osobito uspješno i požrtvorno djelovanje u prvim danima prevrata. U Zagrebu 28. prosinca 1918. dr. A. Pavelić, S. Pribičević, dr. B. G. Angjelinović.“⁶⁶

4.2. Narodne straže Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba – organizacija i djelovanje

Narodne straže osnovane su kao paravojne jedinice s misijom održavanja javnog reda i mira te provoditi politiku Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba na terenu. One su u literaturi često zvane i Sokolska straža jer su veliki doprinos njihovom članstvu dale sokolske organizacije diljem države. Članstvo Narodne straže sačinjavali su većinom pripadnici radničkog, seljačkog i obrtničkog staleža te su u većim gradovima poput Osijeka, Vinkovaca i Požege radnici osnovali posebne „crvene garde“ u sklopu narodnih straža, dok su u sveučilišnim gradovima i studenti osnovali posebne akademske garde. Tako je prema odredbi datiranoj 3. studenog 1918. potpukovnik 53. pješačke pukovnije Emanuel pl. Balley trebao urediti „Akademsku gardu“ u Zagrebu.⁶⁷ U manjim mjestima i selima Mjesni odbori unovačili bi sve muškarce u Narodnu stražu. Stražari su za svoju službu primali naknadu koja je ovisila o odluci Mjesnog odbora, koji ju je iz lokalnih poreza i isplaćivao. Iz tog razloga u nekim mjestima nije bilo sredstava pa tako u Slakovcima zbog nedostataka sredstava nije bilo

---

⁶⁶ Zorko. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“, str. 363, prema: *Obzor*, Zagreb, 29.12.1918.

⁶⁷ Matijević; Štambuk-Škalić. *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, str. 375

zapovjednika Straže, dok u selu Voloder u općini Popovača Narodna straža biva raspuštena jer ju mjesni odbor iz Popovače nije htio plaćati.⁶⁸

Brojnost Narodne straže nije moguće precizno rekonstruirati usprkos činjenici da je Operativni odsjek Odjela za narodnu obranu zahtijevao da mu se dostavi „1. broj momčadi pod puškom, 2. broj četnih časnika, 3. ime zapovjednika čete, 4. broj komada ubojitog oružja i naboja koji stoje na raspolaganju po momku, 5. broj izlišnih pušaka, 6. broj pušaka koje su jošte potrebite, 7. mjesto gdje se nalazi zaliha pušaka, 8. sve ine potrebe.“⁶⁹ Zorko donosi informaciju da je teško utvrdiva procjena od oko 10 000⁷⁰ ljudi u narodnim stražama dok Mile Bjelajac donosi broj od 15 000⁷¹ ljudi u ukupnosti vojnih formacija Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, što uključuje i vojne jedinice koje je Narodno vijeće uspjelo organizirati ili preuzeti iz Austro Ugarske Monarhije, ali samim time nije kvalitetan indikator brojnosti Narodne straže Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Same Narodne straže su, kao organi Mjesnih odbora, bile pod ingerencijom Sekcije Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za organizaciju i agitaciju, no samim time što su one paravojne formacije koje djeluju u državi koja u tom trenu prolazi kroz demobilizaciju i okupaciju od strane vojska Antante moraju djelomično biti i pod ingerencijom Odjela za narodnu obranu pod dr. Mate Drinkovićem te uz sve, kao zamjena za oružništvo koje se nestankom države rasipalo i izgubilo funkcionalnost, moraju biti i pod ingerencijom Odjela za unutrašnje poslove. Ta problematika raspravljena je i u Zagrebu, što je vidljivo iz molbe za što hitnijim rješavanjem pitanja kompetencije Narodne straže, poslanom 12. studenog Predsjedništvu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba.⁷² Već je 18. studenog poslana Okružnica mjesnim odborima Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba koja iste upućuje da je: „Prva dužnost svakog odbora Narodnog Vijeća, da svim silama uznastoji u svom okolišu održati potpuni mir i red, te budno paziti da se zlobno ne oštećuje privatno ili državno vlasništvo. U tu svrhu ima prema potrebi i uvidjavnosti, te u sporazumu s građanskim ili vojničkim oblastima ustrojiti Narodnu Stražu, uzimajući u nju samo trijezne, ozbiljne mještane dobra glasa.“⁷³

---

⁶⁸ HR-HDA-124: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, kut. 13

⁶⁹ Zorko. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“, str. 369, prema: *Obzor*, Zagreb, 6.11.1918.

⁷⁰ Zorko. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“, str. 369

⁷¹ Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921*, str. 29

⁷² HR-HDA-124, kut. 2

⁷³ Zorko. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“, str. 370, prema: *Narodne novine*, Zagreb, 19.11.1918.

Narodne straže su u većini mjesta u konačnici uzrokovale više problema nego koristi. Osim u većim gradovima gdje su bile bolje organizirane, bilo je tek nekolicina manjih mjesta poput Ivankova u kotaru Vinkovci te Velika Kopaonica u kotaru Brod gdje su narodne straže spriječile pljačkanje.⁷⁴ U većini slučajeva Narodne su straže ili sudjelovale u neredima ili ih čak i predvodile. Vidljivo je iz mnoštva izvještaja kako je plaća i autoritet koji su dolazili sa službom bilo u tim kaotičnim vremenima kao magnet za ljude koji nisu karakterno bili primjereni istoj službi, kao što se vidi iz izvještaja poslanog 5. prosinca iz mjesta Torčec u kotaru Koprivnica: „one osobe, koje su i prije bile pogibeljne za tuđe vlasništvo, a sada u takovoj službi zlorabe svoju vlast, plijene razno pučanstvo, a poslije plijen prodaju, sakrivaju, i upotrebljavaju u korist svoju...“⁷⁵ Isto tako imamo izvještaj iz Vinkovaca, poslan 14. prosinca 1918. godine u kojem Predsjednik Mjesnog odbora javlja: „svaki dan saznajemo, kako 'narodne straže' na pretorijanski neki način u većini sela ruše svakih osam dana mjesne odbore, pa samovoljno, bez reda, diktiraju, te se u velikom broju nalaze danas pljačkaši kao narodni predstavnici.“⁷⁶ Iz Virovitice dolaze još, ne neki način i tragičnije vijesti, gdje se spominju mjesta u kojima su Narodne straže branile mjesta od vanjskih razbojnika, ali samo kako bi zaštitile „plijen“ za vlastito pljačkanje.⁷⁷

Neprestano u Zagreb stižu izvještaji i pritužbe te značajan dio arhivske građe iz tih nekoliko nemirnih tjedana otpada na izvještaje i telefonske vijesti iz provincije. Jedan od detaljnijih izvještaja onaj je prof. Radovinovića iz tzv. „izvidničkog odjela“ koji u izvještaju iz Banije i Posavine izvještava: „...U pojedinim mjestima osnovana je narodna straža samo zato da brani općinske činovnike i bogate trgovce. Istu plaćaju sa velikim svotama iz općinskih blagajna ili iz svote koja je sabrana za Narodno vijeće, a u nekim mjestima raspisuju u ime toga porez. Bez obzira na materijalno stanje pojedinaca. U selu blizu Broda u potpuno mirnoj okolini prolazeći kroz selo opazio sam, da se po danu šeću oružani momci. Kad sam ih upitao što rade i koji im je posao, uplela se odmah u razgovor jedna siromašna udovica, koja se potužila da im je čitav posao bahato šetati po selu, a za to dobivaju 20 kruna i hranu, koju onda moraju svi bez razlike u selu plaćati. U samim narodnim stražama nalaze se više puta takovi elementi koji su do jučer pljačkali, a sada su se prijavili u stražu da ne moraju ići k svojim četama, jer im je tako rečeno, i da mogu ostati kod kuće uz lijepu plaću. Bolji momci neće da se jave, jer vele da je sramota služiti u straži kada imaju „grunta“. Kod toga se

---

⁷⁴ HR-HDA-124, kut. 11 i 12

⁷⁵ HR-HDA-124, kut. 14

⁷⁶ HR-HDA-124, kut. 14

⁷⁷ HR-HDA-124, kut. 12

dešavaju više puta žalosni slučajevi, kao npr. u Jasenovcu gdje su pojedini članovi narodne straže pregledavali putnike na stanici oduzeli im pojedine stvari i sebi prisvojili. Drug slučaj dogodio se u Okučanima, kad je narodna straža iz Novske došla u pomoć tamošnjoj narodnoj straži da se obrani od pljačkaša, tim povodom poubijala šesnaestoricu, oduzela im novac, koji se kod njih nalazio (navodno preko 80 000), a da se u nadjenom novcu nije vodio nikakav posebni račun...“⁷⁸

Narodne su straže polako raspuštane diljem Države Slovenaca, Hrvata i Srba čim su prilike dopuštale te su dolaskom srpske vojske, koja je, uz suradnju vojske i oružništva Države Slovenaca, Hrvata i Srba, poduzela razoružavanje Narodnih straža, te uspostavljanjem reda i mira mnogi Mjesni odbori svoje Narodne straže raspuštali je konačno raspuštanje samog Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (a s njime i svih njegovih pripadajućih organa) 29. prosinca 1918. dočekalo samo manji broj Narodnih straža.

5. Narodna vojska Države Slovenaca, Hrvata i Srba

Vojska Austro-Ugarske Monarhije bila je oslonac i jamac opstanka Monarhije i prije Prvog svjetskog rata te su vojni vrhovi obijali svaki pokušaj prepuštanja kontrole nad njom. No u potpunom raspadu Monarhije te pritisnuti primirjem i razoružavanjem od strane sila Antante vojska više nije mogla biti upotrebljavana kao prijetnja i sila održavanja Monarhije na okupu i kako su novonastale samoproglašene narodne države krenule slati zahtjeve za kontrolom nad vojnim jedinicama vezanih uz zborna područja na njihovom teritoriju, carska vlada bila je prisiljena tu kontrolu i prepustiti. U takvoj situaciji Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba preuzima vojne formacije sa zbornim područjima na svojem teritoriju i kroz nebrojene probleme radi na reorganizaciji vlastite vojne sile iz ostataka one bivše države.

5.1. Organizacija carske vojske i stanje na terenu na kraju Prvog svjetskog rata

Austro-ugarska nagodba iz 1967. godine svojom je podjelom Habsburške Monarhije na dva ujedinjena, ali izdvojena dijela uvjetovala specifičnu strukturu vojne sile Austro-Ugarske Monarhije. Ona se dijeli na „zajedničku“ Carsku i kraljevsku (k.u.k.) vojsku i ratnu mornaricu s njemačkim komandnim jezikom; Kraljevsko ugarsko domobranstvo (Honvédség ili skraćeno Honved) s mađarskim komandnim jezikom i Kraljevsko ugarsko-hrvatsko domobranstvo s hrvatskim komandnim jezikom⁷⁹ u sklopu honveda; Carsko i kraljevsko

---

⁷⁸ HR-HDA-124, kut. 3

⁷⁹ Kraljevsko ugarsko-hrvatsko domobranstvo osnovano je na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1968. godine.

domobranstvo (landwehr) u zemljama zastupanim u Carevinskom vijeću s njemačkim komandnim jezikom te na kraju Pučki ustanak (Landsturm) koji je bio pričuvna sila za pozadinsko djelovanje. Područje Banske Hrvatske bilo je obuhvaćeno 13. zbornim područjem iz kojeg su formirane 36. carsko-kraljevska divizija te 42. domobranska divizija. Pred sam kraj rata austrougarska vojska raspolagala je s oko 5 000 000 vojnika na svim bojištima.⁸⁰ Jedan od najvećih problema austrougarske vojske bio je dezertiranje koje te nam B. Hrabak donosi podatke iz rujna 1918. godine podatke o broju dezertera nekim hrvatskim pukovnijama: 53. pješačka puk. (Zagreb) – 2039 dezertera; 78. pješačka puk. (Osijek) – 4828 dezertera; 79. pješačka puk. (Otočac) – 3453 dezertera te 96. pješačka puk. (Karlovac) – 2346 dezertera.⁸¹ Vidimo da se ovdje radi o ogromnom brojkama, pogotovo kada se uzme u obzir da je pukovnija u ratnom stanju trebala imati efektivu od oko 4000 vojnika.⁸² Uz to velike probleme vojska je imala u činjenici da je moral među vojnicima iz manjinskih naroda bio nizak te su od južnoslavenskih zarobljenika čak formirane vojne jedinice na strani Antante koje su se borile protiv Austro-Ugarske Monarhije. Kada ban Mihalović, za audijencije kod cara Karla 28. listopada 1918. godine u Schönbrunn, susreće generala Arthura von Arza, zapovjednika generalštaba, Arz mu je situaciju opisao veoma crno te ga zamolio da utječe na hrvatske vojnike da ne napuštaju bojište.⁸³ Tako feldmaršal Kövess obavještava 29. listopada 1918. Vrhovno vojno zapovjedništvo u Badenu da je u Osijeku garnizon uskratio poslušnost, a General Šnjarić iz Zagreba javlja u Beč da je raspoloženje masa u Zagrebu zaoštrava te da je došlo do napada na vojnike zbog njihovih oznaka.⁸⁴ U pokušaju da spriječi potpuno rasipanje vojske, Car Karlo I 28. listopada proglasom vojsci pozvao je vojnike da ispunjavaju svoju dužnost do kraja:

„Vojnici! Primiće se dan, koji će vam donijeti povratak u domovinu i mir. Osobito su teške dužnosti, što ih još morate ispuniti do onoga časa. Vojničke vrline, vaša uvidjajnost i požrtvornost utjecat će danas više nego ikada na budućnost svih naroda monarhije bez izuzetaka i razlike. Vaši muževni zapt, što ste ga dokazali u nebrojenim bitkama, vaša vjernost i željezni posluš koji vas je osposobio za neisporediva slavna djela, stoje nepokolebivo kao hrid, o koju se moraju razbiti sve navale i bure. Vrijeme je prepuno ozbiljnih događaja. Ovi se ne tiču vojske i mornarice. Jasne i jednostavne, kao prisega, koju ste položili svemogućem, jesu vaše dužnosti,

---

⁸⁰ Brzobjavna vijest Vrhovnog vojnog zapovjedništva Narodnome vijeću SHS 2. studenog 1918. godine javlja da na ratištima ima 5 000 000 vojnika koje treba vratiti kućama, iako taj broj ne možemo uzeti u obzir kao iole preciznu statistiku. HR-HDA-124, kut. 17

⁸¹ Hrabak. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama, 1914-1918*, str. 66

⁸² Oršolić, Tado. „Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.–1890.“. Rad Zavoda povij. Znan. HAZU u Zadru, sv.46/2004., str. 369-394., str. 379

⁸³ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 299

⁸⁴ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 311-312

vojnici! Njih nitko ne smije dirnuti ni uzdrmati. U obrambenoj sili oduvijek su našli svi narodi monarhije na jednaki način svoju otadžbinu. Stoga je bila kadra, da izvrši tako velika djela. Kako je krenula u rat, tako će proći preko događaja sadašnjosti, mirno i svjestno, časno i vjerno, na sreću svih naroda. Bog vas blagoslovio. Previšnja zapovijed vojsci i mornarici.“

5.2 Preuzimanje funkcija vojske i mornarice Austro-Ugarske Monarhije od strane Države Slovenaca, Hrvata i Srba

Krajem listopada situacija u Monarhiji postaje takva da se njezin raspad više nije mogao spriječiti. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 26. listopada 1918. traži od zapovjednika vojske generala Luke Šnjarića te zapovjednika domobranstva generala Mihovila Mihaljevića da se izjasne oko svojeg držanja u slučaju prekida državnopravnih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom.⁸⁵ Vrhovno vojno zapovjedništvo, uvidjevši bezizlaznost situacije, upućuje vojna zapovjedništva da mogu stupati u doticaj s narodnim vijećima radi održanja mira i reda te opskrbe jedinica.⁸⁶ Generali se 28. listopada izjašnjavaju da ih uz kralja veže zakletva, ali da se žele pokoravati Narodnom vijeću radi provođenja sigurnosti.⁸⁷ Isti dan, poslije završenih pregovora s Predsjedništvom Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, generali se svojevolumeno stavljaju pod vlast Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba.⁸⁸ Već sljedeći dan izdaju priopćenje hrvatskim vojnicima: „Danas će se obrazovati narodna vlada, koja će uzdržavati mir, red i zakoniti poredak u zemlji. Sve vojništvo – vojska i domobranstvo – stavlja se u službu narodne vlade, kojoj time stoji na raspoložbu. Cijela dosadašnja djelatnost, organizacija, kao i biće oružane sile ostaje do daljnjega netaknuto, te je upućeno na naputke narodne vlade. Zato se najveća važnost ima položiti na uzdržavanje zapt, reda i discipline. Svi naputci vlade prvađat će se putem dosadašnje vojničke vlasti. U Zagrebu, 29. listopada 1918. Šnjarić, general pješestva, vojni zapovjedni. Mihaljević, podmaršal.“⁸⁹ Generali Šnjarić i Mihaljević, te podmaršal Nikola Ištvanović i general Josip Pliverić došli su na povijesnu sjednicu Sabora kako bi pokazali svoju podršku, tj podvrgavanje vojske Državi Slovenaca, Hrvata i Srba.⁹⁰

Nisu svi pripadnici vojske prihvatili novo stanje te su već sljedeći dan, 30. listopada, jedinice odane Narodnom vijeću zauzele zgradu Vojne komande u Zagrebu iz koje su slane zapovjedi koje su se kosile s naredbama Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te su

---

⁸⁵ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 299

⁸⁶ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 300

⁸⁷ HR-HDA-124, kut. 1

⁸⁸ HR-HDA-124, kut. 6

⁸⁹ Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919.*, str. 210

⁹⁰ Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 249

pritom uhićeni načelnik Zapovjedništva potpukovnik Drofffa te zapovjednik veze potpukovnik Zuna.⁹¹ Kako je razvoj situacije Cara stavio pred bezizlaznu situaciju, on je s ciljem mirnog prijenosa vlasti 1. studenog obavijestio Zagreb o svojoj odluci:

„Narodne države Austrije i jugoslavenskih zemalja ustrojiti će sebi zasebne nacionalne vojske. Vojni uredi, koji su potrebiti za preobraženje u nacionalne vojske, ostaju privremeno i nadalje u službi, da se uzmognu sve agende nacionalnim vladama predati. Vrhovno zapovjedništvo vojske A.O.K. uređuje tako dugo dok bojna vojska nije povraćena u domovinu. Sva bojna lica i to ona koja službuju u zaledju imadu odmah, kao i koja službuju na bojnopolju, nakon povratka u domovinu javiti se kod pretpostavljenih komanda u koju od nacionalnih vojska, koje se osnivaju misle da stupe. U slučaju, u kojima se prigodom ustupa u nacionalno vijeće traži zavjera, dozvoljavam da se položi.“⁹²

Iako je ovo bio čin prihvaćanja situacije koja je bila Caru izvan ruku, ipak je to bio kavalirski postupak kojim se oficirski korpus izgrađen na idejama časti oslobodilo od tereta prisega Vladaru koja je stajala između njih i njihova nacionalna uvjerenja.

Po pitanju ratne mornarice Austro-Ugarske Monarhije te njezinoj budućnosti bilo je raznih tendenata. Mornaricu su, uz Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, priželjkivale preuzeti i Mađarska te Italija. Premda su većinu mornarskog i dočasničkog kadra sačinjavali Hrvati, većina visokih časnika bila je germanskog podrijetla. Monarhija nije imala izdvojeno ministarstvo ratne mornarice, već je ona vođena kroz poseban odjel pri zajedničkom Ministarstvu rata. Glavna ratna luka i arsenal ratne mornarice bila je u Puli te je druga najbitnija ratna luka bio Kotor. Tijekom rata osnovana su dva lučka admiralata u Puli i Kotoru sa zadatkom uprave i obrane luka te čitavog austrougarskog akvatorija.⁹³ 27. listopada pulski lučki admiralat šalje u Beč brzojav u kojem izvještava o visokoj mogućnosti za izbijanje pobune te Zapovjedništvo mornarice obavještava kontraadmirala Franza von Keila, koji je djelovao kao „admiral na Previšnjem raspolaganju“ caru Karlu o prijetećoj pobuni mornarice koja bi se mogla spriječiti umirujućim proglasom narodnih vijeća prema mornarima i vojnicima u Puli i Kotoru.⁹⁴ Situacija u Puli se sljedećih dana pogoršava te časnik za vezu Vrhovnog vojnog zapovjedništva pri Zapovjedništvu mornarice izvještava o pojavi pasivnog otpora na nekim brodovima te da su mornari odredili 1. studenog kao krajnji rok da se započne demobilizacija ili će sami bezuvjetno napustiti brodove.

⁹¹ Janković; Krizman. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 430

⁹² Krizman. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*, str. 315

⁹³ „Austro-Ugarska“, *Vojna enciklopedija*, Beograd, 1967., str. 381

⁹⁴ Krizman, Bogdan. "Razdioba austrougarskog ratnog brodogradilišta poslije prvoga svjetskog rata". *Analitički institut, 1968.*, sv. IV, str. 205-291; str. 206-207

Zapovjedništvo mornarice 28. listopada obavještava Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu da je Narodno vijeće u Pragu sastavilo proglas upućen mornarima u Puli i Kotoru, ali da ga neće objaviti ako zagrebačko Narodno vijeće ne pristane izdati vlastiti sličan proglas te je stoga admiral Holub uputio molbu Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba da ono izda proglas u istome tonu.⁹⁵ Narodno vijeće smatra da kao nasljednik čitave obale i akvatorija ima pravo na preuzimanje ratne mornarice te je 29. listopada dr. Drinković poslao Ministarstvu rata sljedeću poruku: „Na broj 6464 odgovaramo: Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba se postavila na bezuvjetno raspolaganje kopnena vojska. Ako tako isti učini i pomorska sila spremni smo odaslati poslani nam češki proglas i u naše ime na mornaricu i odaslati po jednog povjerenika u Pulu, Kotar i Šibenik.“⁹⁶ Ministarstvo rata odmah je poslalo odgovor da u mornarici ima drugih narodnosti te da ona ne može biti predana Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba. U Narodnome vijeću donesena je odluka da se u Pulu šalje kao delegate Vilim Bukšeg, Ivan Marija Čok i Ante Tresić-Pavičić te je u noći 29. listopada u Beč poslana sljedeća poruka: „Na broj 6474 odgovaramo: ostajemo pri zahtjevu da mornarica pređe u vlasništvo države Slovenaca, Hrvata i Srba jer je obala etnički naša. Ne želimo da pripadne Italiji. Šaljemo odmah delegate Tresića, Bukšega i Čoka da stupe u pregovore s mornarima i izaslanicima drugih naroda. Za narodno vijeće dr. Drinković.“⁹⁷

Pod utjecajem loših vijesti sa svih fronta car je 30. listopada donio odluku da se ratna flota preda Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba te je ista odmah odaslana Zapovjedništvu mornarice, zapovjedništvima pomorskih okružja, lučkim admiralima i Zapovjedništvu dunavske flote. Već sljedeći dan 31. listopada u Pulu stižu delegati Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te se istoga dana na palubi admiralskog broda „SMS Viribus Unitis“ održala svečana primopredaja flote Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba te je zapovjednik ratne mornarice kontraadmiral Miklos Horthy obavijestio Beč da je flota prema carskoj zapovijedi predana.⁹⁸ Za zapovjednika ratne mornarice Države Slovenaca, Hrvata i Srba imenovan je kapetan bojnog broda Josip Vuković Podkapelski, a admiral Dragutin pl. Prica imenovan je povjerenikom za mornaricu u Zagrebu.

Već iste večeri sa 31. listopada na 1. studenog talijanski diverzanti uz pomoć minipodmornice postavljaju magnetske mine na admiralski brod „Viribus Unitis“ te na dno Pulske luke te je brod, unatoč činjenici da su talijanski oficiri uhvaćeni, potopljen uz velike ljudske

---

⁹⁵ Krizman. "Razdioba austrougarskog ratnog brodovlja poslije prvoga svjetskog rata", str. 208-210

⁹⁶ Krizman. "Razdioba austrougarskog ratnog brodovlja poslije prvoga svjetskog rata", str. 212

⁹⁷ Krizman. "Razdioba austrougarskog ratnog brodovlja poslije prvoga svjetskog rata", str. 213

⁹⁸ Krizman. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, str. 110

gubitke. Na brodu je stradao i novi zapovjednik kapetan Podkapelski. Ovaj napad talijanske mornarice pokrenuo je Mjesni odbor u Puli u akciju te je već sljedeće jutro 1. studenog 1918. odaslan iz Pule brzojav zapovjedniku savezničke flote SAD u Rimu s porukom:

„Jugoslavenska je nacija nakon stoljetnog robovanja proklamovala svoju slobodu. Narodno je vijeće 28. listopada formiralo privremenu vladu koja je 31. listopada preuzela cjelokupnu austrijsku flotu, ratnu luku i tvrđavu Pula. Opstanak je čitave flote u opasnosti. Danas su Talijani uništili brod „Viribus Unitis“ i parobrod „Wien“. Da bi flotu sačuvali jugoslavenskoj naciji molim vas hitno, da je uzmete pod zaštitu vaše flote ili flote države nezainteresirane u našim nacionalnim pitanjima koja se nalazi u blizini Pule. Molim, izvolite mi dati odgovor telegrafskim putem. Za privremenu vladu, predstavnik komandanta, šef Metoda Koch.“⁹⁹

Iste večeri delegati Tresić, Čok i Bukšeg šalju silama Antante iz Pule radiotelegram na francuskom jeziku u kojem ih informiraju da je austrougarska flota predana Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, da je brod Viribus Unitis potopljen te da mole da se obustave ovakvo neprijateljsko djelovanje.¹⁰⁰ Usprkos ovim molbama Vrhovni vojni savjet u Versaillesu nije uputio nepristrane sile te je s okupacijom istočne Jadranske obale Italija provodila i preuzimanje ratnog brodogradnje te je tijekom studenog 1918. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba efektivno izgubilo kontrolu nad čitavom flotom. Srpska se vlada nije bavila ratnom flotom jer je u tom trenu još uvijek zaokupljena političkim manevriranjem oko ujedinjenja s Državom Slovenaca, Hrvata i Srba i određivanjem svojih kopnenih granica te nije kod svojih saveznika intervenirala po tom pitanju.

5.3 Odio za Narodnu obranu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba

Na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918., uoči preuzimanja pripadajućeg dijela kopnene vojske, vođena je rasprava o uređenju odjela za narodnu obranu te je donesena odluka da se vlast nad vojskom mora ostaviti u rukama civilnog povjerenika koji bi tada imenovao vojno lice kao predstojnika odjela.¹⁰¹ Od 1. studenog sve poslove vezane uz vojsku i mornaricu preuzima Odio za narodnu obranu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te on preuzima vrhovno zapovjedništvo nad svim kopnenim i pomorskim snagama Države Slovenaca, Hrvata i Srba.¹⁰² Na čelo odjela za postavljen je povjerenik za narodnu obranu dr. Mate Drinković, dok je za zamjenika postavljen dr. Nikola Winterhalter. Novoosnovani Odio svoje je kadrove povukao iz redova

---

⁹⁹ Janković; Krizman. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 442

¹⁰⁰ Krizman. "Razdioba austrougarskog ratnog brodogradnje poslije prvoga svjetskog rata", str. 225

¹⁰¹ Janković; Krizman. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 401

¹⁰² HR-HDA-124, kut. 19

bivših austrougarskih časnika te je organiziran po sličnim principima kao istovjetni organ u bivšoj državi. Odio za narodnu obranu sastavljen je od sljedećih sekcija: Predsjedništvo, Operativni odsjek, Vojno-pravosudni odsjek, Odsjek za mornaricu, Odjel za popunitbu, Izvidnički odjel, i Pomoćni ured za pričuvu.¹⁰³ Pod autoritetom Odjela za narodnu obranu osnivani su u Zagrebu posebni vojni odbori s ciljem rješavanja specifičnih zadataka te je tako 3. studenog osnovan vojni odbor Jugoslavena iz Ugarske sa zadatkom organiziranja južnoslavenskih vojnika iz Ugarske i priprema za vojno djelovanje u južnoslavenskim krajevima Ugarske.¹⁰⁴ Isto tako je formiran i bosanskohercegovački vojni odbor.

Odio za narodnu obranu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba imao je pred sobom pet glavnih zadataka koji su bili: 1. organizacija i ustroj cjelokupne vojske, 2. osiguranje reda i mira, 3. mobilizacija, 4. organizacija povratka i prihvata vojnika s ratišta i iz zarobljeništva te 5. suradnja sa srpskom vojskom i polaganje temelja budućih zajedničkih vojnih snaga. Po svim tim linijama postignuto je veoma malo, što je djelomice odraz kaotičnog vremena, vanjskopolitičkog položaja nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba te pritiska srpskih vojnih interesa kojima nije u potpunosti bilo u interesu da Država Slovenaca, Hrvata i Srba prije proglašenja ujedinjenja razvije sposobnu vojnu silu. Vodstvo nad operativnom odsjekom preuzeo je podmaršal Mihaljević te je proveo reorganizaciju po modelu bivšeg austrougarskog ustroja te su početkom studenog 1918. formirana 4 vojna okružja i imenovani njihovi zapovjednici:

I. vojno okružje za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju sa sjedištem u Zagrebu; zapovjednik general-major Ante Plivelić

II. vojno okružje za Sloveniju sa sjedištem u Ljubljani; zapovjednik podmaršal Nikola Ištvanović

III. vojno okružje za Bosnu sa sjedištem u Sarajevu; zapovjednik podmaršal Teodor Bekić

IV. vojno okružje za Hercegovinu sa sjedištem u Mostaru; zapovjednik Adam Durman¹⁰⁵

Već u začetku nastao je problem s III. i IV. vojnog okružja kada su zapovjednici Bekić i Durman stigli u Sarajevo jer je na sjednici 9. studenog 1918. došlo do odluke da vojne zapovjednike u dolasku treba „sa zahvalnošću otkloniti“¹⁰⁶ te je 10. studenog pokrajinska

---

¹⁰³ HR-HDA-124, kut. 17-19

¹⁰⁴ HR-HDA-124, kut. 17

¹⁰⁵ HR-HDA-124, kut. 19

¹⁰⁶ HR-HDA-124, kut. 2

vlada u Sarajevu poslala telegraf u Zagreb javljajući kako generali u Bosni i Hercegovini nisu potrebni jer je već ranije pozvana srpska vojska koja je već počela i pristizati te je dodatno objasnila kako: „Konačno moramo i to istaknuti, da, poznavajući dušu naroda u Bosni i Hercegovini i poučeni iskustvom, stekli smo osvjedočenje, da je u svim slojevima narodnim nastupila takva averzija protiv vojne dužnosti, da bi svaki pokušaj organizacije ne samo potpuno bez uspjeha bio, nego bi izazvao veliko neraspoloženje u narodu samom. Mir i red održavaće kod nas odredi srpske vojske, a osim toga popuniti ćemo i organizovati oružništvo, koje će uz srpsku vojsku javnu sigurnosti imati da održava.“¹⁰⁷ Nakon ovoga uslijedila je žustra prepiska dr. Drinkovića i vlade u Sarajevu koja u konačnici nije urodila nikakvim plodom te je vlada u Sarajevu ostala pri tome da sva vojna pitanja vodi srpsko zapovjedništvo u Sarajevu u koordinaciji s povjerenstvom za narodnu obranu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Sarajevu¹⁰⁸ te je podmaršal Bekić zatražio dozvolu za povratak u Zagreb.¹⁰⁹ Očito je da je u Sarajevu u potpunosti prevladala opcija što bržeg te bezuvjetnog ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom koja nije imala namjeru raditi na organizaciji struktura države koju su vidjeli kao potpuno privremenom tvorevinom. Postojali su i planovi da se uspostavi još jedno, V., vojno okružje za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu, ali po tom pitanju nije bilo značajnog napretka do 1. prosinca te je po ujedinjenju taj plan napušten u korist organizacije nove zajedničke vojske.¹¹⁰

U slučaju II. vojnog okružja za Sloveniju situacija je bila značajno drugačija. Zbog blizine fronte s Italijom te granice s austrijskim zemljama koju je još trebalo točno utvrditi, slovensko Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba djelovalo je energično i samostalno. Već po osnutku pokrajinske vlade 31. listopada, slovenski povjerenik za narodnu obranu, dr. Lovro Pogačnik, šalje poziv vojnicima i časnicima da ostanu pod oružjem te se ozbiljno pristupa organiziranju novih vojnih jedinica. Ubrzo su organizirane Mariborska pješačka pukovnija, Slovenska planinska pukovnija i Ljubljanska pješadijska pukovnija te nekoliko artiljerijskih jedinica. Ova akcija vođena je pod upravom vlade u Ljubljani koja je sudjelovala i u osnivanju Zapovjedništva II. vojnog okružja koje je bilo neposredno podređeno Ljubljani, a ne Zagrebu, te je vlada u Ljubljani samostalno poduzimala vojne operacije u Koruškoj te koordinirala sa srpskom vojskom zaustavljanje talijanskog nadiranja u slovensko Primorje.

---

¹⁰⁷ Krizman. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, str. 147

¹⁰⁸ Krizman. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, str. 147

¹⁰⁹ HR-HDA-124, kut. 17

¹¹⁰ HR-HDA-124, kut. 19

U Dalmaciji kao i u Bosni i Hercegovini Narodno vijeće iz Zagreba nije imalo velikog utjecaja, pogotovo nakon talijanske okupacije koja je kroz studeni sve više napredovala obalom te je tako utjecaj zagrebačkog odjela za narodnu obranu sveden samo na I. vojno okružje, tj. na teritoriju Banske Hrvatske. Jedan od ključnih problema u studenom i prosincu bilo je očuvanje nesmetanog prometa željeznica diljem Države Slovenaca, Hrvata i Srba, kako za civilno društvo, tako i za vojsku. Željeznicom su prevažani vojnici sada već bivše austrougarske vojske svojim domovima, ali i vojne jedinice Antante koje su pokušavale što brže i učinkovitije osigurati teritorij bivše Monarhije. Kako je velik dio zaposlenika željeznice bio mađarske nacionalnosti te je u tim trenucima progona napuštao i službu i Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, nastajali su ogromni problemi s održavanjem protoka vlakova diljem države. Željeznički radnici su oslobođeni od poziva u vojsku¹¹¹, ali ni to nije urodilo znatnim poboljšanjem stanja te željeznički promet nije u tih zadnjih nekoliko mjeseci doveden u efikasan red.

Stvarno brojčano stanje u jedinicama koje je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba preuzelo ili oformilo veoma je teško rekonstruirati. Broj vojnika na popisima se značajno razlikovao od stvarnog stanja zbog brojnih dopuštenih i nedopuštenih napuštanja jedinica od strane vojnika. Slavko Kvaternik, bivši pomoćnik maršala Borojevića te jedan od ključnih ljudi u odjelu za narodnu obranu, poslao je Francuzima izvještaj u kojem tvrdi da Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba raspolaže s 15 000 ljudi.¹¹² Mile Bjelajac donosi nam detaljniji pregled stanja: „Tačan broj teško je utvrditi jer se stanje „na licu“ razlikovalo od stanja „po spisku“. Većina „pukova“ imala je tek nekoliko stotina vojnika. Spomenuti slovenački pukovi i artiljerijske jedinice (uključujući 26. pp „Srpski“) imali su 610 oficira i 8.315 podoficira i vojnika na spisku, a za operativnu upotrebu bilo je tek nešto oko 2.500 ljudi. U Osijeku su, u novembru, 26. domobranski i 78. pješadijski puk imali zajedno 112 oficira i 2.400 vojnika na spisku, te oko 500 lj. u artiljeriji, konjici i inženjeriji. Početkom decembra, kad su, nakon pobune u Zagrebu razoružavani 25. domobranski i 53. pješadijski puk, prvi je imao 210 oficira i 578 vojnika, a drugi 442 vojnika. U 136. artiljerijskom puku bilo je 8 oficira i 86 vojnika, u 7. brdskoj bateriji 14 oficira i 56 vojnika, Srpski odred imao je 165 pušaka i 100 sablji. U drugim pomoćnim jedinicama u Zagrebu bilo je još oko 500 oficira i vojnika. Vojna policija (redarstvo) u Zagrebu brojala je 30 oficira i 107 vojnika. U Varaždinu je bilo oko 235 oficira i vojnika 10. husarskog puka.“¹¹³ U Našicama je lovačka

---

¹¹¹ HR-HDA-124, kut. 18

¹¹² Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, str. 29

¹¹³ Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, str. 29

bojna i postajno zapovjedništvo sredinom prosinca 1918. godine raspolagalo sa 15 časnika, 290 vojnika, 41 konja i 9 vozila.¹¹⁴

5.4 Pokušaji mobilizacije, povratak vojnika sa ratišta i pristup Zelenom kaderu

Krajem listopada Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba sve češće raspravlja o svojem odnosu spram vojnika u svijetlu sve češćih vijesti da vojnici sudjeluju u rastućim nemirima u državi. Proglašenjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba Narodno vijeće u pokušaju smirivanja vojnika upućuje sljedeći proglas:

„Vojnici! Današnjim danom osniva se Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Vi, sinovi naroda, postajete od dana (unapred) obranom svoje narodne države. Naredjuje Vam se za to, da se imadete bezuvjetno podvrgavati zapovijedima vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba.... Za Sada Vam jamčimo, da t.zv. bjegunci ne će biti progonjeni niti na odgovornost pozvani! Neka se ne ruši, ne pali, ne ubija, jer se ruši i pali dobra koja su vaša. Vojnici! Svi vi koji ste prevalili 40 god. Povratite se svojim kućama, a Vi koji ste mlađji povratite se Vašim dosadašnjim kaderima. Ako su vaši kaderi izvan domovine, povratite se u najbliže. Vojnici! Ta na tim mjestima buduće narodne slave i slobode dočekati će Vas vaša braća oficiri, iste vaše krvi, istog vašeg jezika, istog vašeg srca, istih vaših misli koji su podvrženi Narodnom Vijeću. Ta će vas narodna vlada pristojno i čovječji hraniti, odijevati I obuvati. Vojnici! U svim onim krajevima, gdje bi počevši od danas trajale uzbune protiv vlasti i sjegurnosnih odredaba vlade Narodnog Vijeća, bit će proglašen prijeku sud... U Zagrebu 29. listopada 1918. Vlada Narod. Vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Predsjednik: Korošec, Pavelić, Pribićević, Drinković.“¹¹⁵

Ovim je proglasom najavljena demobilizacija vojnika s navršenih 40 godina. Usprkos tome, nemiri su se nastavili te su vojnici nastavili u velikim brojevima napuštati jedinice, bilo u vojarnama bilo u postrojbama koje su se još vraćale s bojišta. No unatoč tom masovnom dezertiranju, određeni broj vojnika i oficira ostao je pri svojim postrojbama te je kostur postojećih vojnih formacija očuvan, ali je te jedinice trebalo s dolaskom studenog popuniti kako bi im se povratila operativna snaga i kako bi ih se moglo upregnuti u pokušajima očuvanja granica novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Već 2. studenog povjerenik Drinković upućuje mobilizacijski poziv: „Raspršena vojska bivše Austro-Ugarske vraća se sa talijanskog ratišta ogladnjela i u neredu. Naša domovina izložena je velikoj pogibelji pljačkanja, bolesti i osveti razjarenih Magjara i Nijemaca. Sveta dužnost je svakog sina naše domovine, da obrani od propasti svoju ljubljenu državu, koja se u mukama radja. S obzirom

---

¹¹⁴ HR-HDA-124, kut. 18

¹¹⁵ Janković; Krizman. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*, str. 402-403

na pogibelj poziva se sva za oružje sposobna momčad do 40 godine, da se javi kod nadležnih svojih doknadnih tijela, a časnici bez obzira na dobu. Oni, čija se doknadna tijela nalaze izvan naše države ili koji uopće nemaju svoga kadera imaju pridoći najbližem doknadnom tijelu u državi. Vojnici! Ne radi se ovdje o nikakvom ratu, nego se mora bezuvjetno zakrčiti put u našu domovinu rasutim ruljama Magjara i Nijemaca. To je dužnost svakog Slovenca, Hrvata i Srbina.¹¹⁶

Ovaj poziv objavljen je uz objašnjenje da se radi o pozivu na dobrovoljni pristup, a ne o mobilizaciji, što je dovelo do gotovo nikakvog odaziva šire populacije. Kako se pokazalo da je ovaj poziv u potpunosti neučinkovit, već je 13. studenog Odio za narodnu obranu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba uputio poziv na vojnu službu mlađim generacijama rođenim između 1895. i 1899. godina:

„Narode!

Vlada slovenske naše braće Čeha i Poljaka, pa osim njih i vlade Austrijskih Nijemaca te Magjara pozvale su na vojničku službu momčad od 19. do uključivo 25. godine, a neke i do 35. godine.

Kod tih se naroda ne radi o novom ratovanju, nego o pripravama, da se pristupi uredjenom novom životu slobode.

I naš narod ne treba novog ratovanja, ali mu je nužno imati snage, da uzdrži mir i red na svojim narodnim granicama i u svojoj domovini.

Neizmijerna dobra leže po našim rijekama, na šleperima i u vagonima na željezničkim prugama, nadalje na kolodvorima Rijeka, Ljubljana, Bjelovar, Osijek, Brod, Sarajevo, Mostar, Kotor i sve druge glavne stanice prepune su razna materijala, ugljena, brašna, razne hrane, konja, volova i t.d., što sve treba, da se narodu sačuva.

S druge strane dolazi s raznih ratišta silno mnoštvo vojnika svih mogućih narodnosti, koje treba u potpunom redu uputiti u njihove krajeve. Ako hoćemo, da prolaz ti velikih množina bude uredan i bez štete za našu zemlju i naš narod, nužno je, da bude i dovoljnih sila na raspolaganje Narodnom Vijeću.

Uzevši u obzir sve te prilike narodne potrebe, određujem u sporazumu s predsjedništvom Narodnog Vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, slijedeće:

1. Do 20. studenoga 1918. imaju pridoći svojim doknadnim tijelima svi vojnici bivšeg domobranstva, vojske, pučki ustaše, djelatni i pričuvni rođeni godine 1899., 1898., 1897., 1896. i 1895. dakle 19, 20, 21, 22 i 23 godine stari jer od sad opstoji samo narodni vojnik bez razlike njegovog prijašnjeg vojničkog odnošaja.

Oni, čije se doknadno tijelo nalazi izvan granica njihove zavičajne zemlje, nadalje on, koji nemaju doknadnog tijela, imaju se javiti kod najbližeg popunidbenog zapovjedništva, bivšeg domobranstva, ako je dotični služio kod ovog ili bilo kojeg od njegovih dijelova a kod najbližeg popunidbenog zapovjedništva bivše vojske, ako je dotični služio kod ove ili bilo kojeg od njezinih dijelova.

---

¹¹⁶ Glas Slovenaca, Hrvata i Srba. „Narodnoj vojsci Slovenaca, Hrvata i Srba“, Zagreb 2.11.1918.

Oni, koji su u mjesecu listopadu 1918. bili pridijeljeni oružništvu, polaze izravno u one oružničke postaje, kod kojih su služili.

Momčad pastuharskog odjela ima pridoći izravno u Zagreb, te se javiti u Kapucinskoj ulici broj 6 prizemno, odakle će biti razdjeljena po zapovjedništvu držanih konjogojstvenih zavoda SHS usvoje postaje.

II. Pridoći ne trebaju:

1. Oni, koji su putem nadpregelda otpušteni iz sveze bivše vojske ili domobranstva ili umirovljeni ili stalni nemoćnici, te oni, koji su u opskrbi takove kuće.

2. Oni, koji su oprošteni na neizvjesno vrijeme.

3. Oni, koji su putem natpregleda stavljeni na dopust ili u nedjelatni odnošaj, zatim oni, koji su putem natpregleda otpušteni iz sveze bivše vojske i iz sveze bivšeg domobranstva, napokon umirovljeni i nemoćnici na ustanovljeno vrijeme, ako to vrijeme nije već prekoračeno.

4. Oni, koji su oprošteni na ustanovljeno vrijeme, ako to vrijeme već nije prekoračeno.

III. Pridoći moraju bezuvjetno:

1. Oni, koji su putem natpregleda stavljeni na dopust u nedjelatni odnošaj kao na trajni dopust, dakle povraćeni putem domobranskog ili mješovitog natpregleda (Superarbitrirunga ili Überprifunga).

2. Svi ostali, koji spadaju u spomenuta godišta, a dosadašnja im bilo kakova isprava vojnička glasi „do poziva“.

3. Svi od navedenih godišta na dopust u nedjelatni odnošaj stavljeni, otpušteni iz sveze vojske i bivšeg domobranstva, umirovljenici i nemoćnici na ustanovljeno vrijeme, čim ovo vrijeme istече odnosno ugasne.

4. Oprosti će biti u najkraće vrijeme pravedno ispitani, a oni, kojima će se oprosti ukinuti, biti će pozivnicom pozvani.

5. Nijedna oblast i nijedno zapovjedništvo ne smije u buduće izdavati nikakvih isprava sa oznakom „do poziva“, izim otpusnice iz zapovijedi broj 4. I. vojnog okružja, već se vrijeme datumom ima točno istaknuti, do koje dana usljeduje dopust, otpust itd.

6. Svi vojni akademičari, pitomci kadetskih škola i viših vojničkih realka, imaju se bez obzira na godinu rođenja javiti kod jednogodišnjeg dobrovoljačkog odjela u Zagrebu, Domobranska vojarna. Jedino pitomci kadetske škole u Karlovcu, te oni, koji su još ostali u Kamenici, se izuzimaju, te imaju ostati.

7. Na posebne pozivnice, ako nisi oprošten, ne čekaj!

8. Neposluh kazniti će se strogo po vojničkim zakonima.

9. Razumije se, da momčad sviju godišta do 40 godina, koja se danas nalazi pod oružjem, ostaje u svojoj udjelbi, dok ne uslijede posebne odredbe glede stavljanja na dopust.

Narode!

Radi se o tvojoj sretnoj budućnosti i o najsvetijoj dužnosti svakog državljanina države Slovenaca, Hrvata i Srba.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Pojić, Milan. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008., str. 19-20

Usprkos činjenici da ovaj poziv više nije bio dobrovoljan, odaziv je ostao vrlo slab te nam izvještaj iz Osijeka donosi informaciju da su se pozivu odazivali većinom Hrvati, a Srbi u mnogo manjem broju.¹¹⁸ Istovremeno s ovim pozivom na mobilizaciju nastavljena je demobilizacija starijih godišta te pripadnika zanimanja potrebnih u civilnom životu poput učitelja, profesora¹¹⁹ i raznih činovnika u upravi, sudstvu, zdravstvu, željeznicama i šumarstvu koji su dobili mogućnost dobivanja otpusta iz vojske temeljem zahtjeva njihova poslodavca. Sličnu su mogućnost izuzeća od vojne službe dobili strojarski radnici, strojovođe, poljoprivrednici, upravitelji pivnica, većih pecara te većih mlinova, proizvođači drvenog ugljena i slični obrtnici čiju je civilnu službu Narodno vijeće smatralo vrijednijom od vojničke.¹²⁰

Usprkos sveopćem dezertiranju, Odio za narodnu obranu bio je prisiljen provoditi demobilizaciju vojnika i časnika koji nisu zadovoljavali standarde Odjela. Tu se velikim dijelom radi o časnicima koji su zbog teških ekonomskih prilika predstavljali potencijalni problem nakon otpuštanja u civilni život. Časnici su se dijelili na aktivne časnike, koje je vojska trebala i u mirnodopskoj službi, pričuvne časnike koji su većinom dolazili iz činovničkog staleža te su nakon demobilizacije lako dolazili do zaposlenja, te pučko ustaški časnici koji često nisu imali nikakvo obrazovanje te ih se otpustom iz vojske stavljalo u težak položaj.¹²¹ Časnički je kadar imao snažan osjećaj kolegijalnosti te je, uslijed svojeg položaja u društvu, ali i svojeg višeg prosjeka obrazovanosti, formulirao konkretnije zahtjeve prilikom demobilizacije gdje su isticani zahtjevi za otpremninom, subvencioniranom nabavom civilne odjeće te računanjem godina službe za vrijeme rata u plaće i mirovine kod budućeg zaposlenja.¹²² Mnogi su visoki časnici smjenjivani iz političkih razloga jer je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba smatralo da su odani starom sustavu i caru te da im se ne može vjerovati. Već na sjednici 30. listopada objavljena je smjena generala Luke Šnjarića i generala Ivana pl. Schwartza¹²³, dok je podmaršal Mihaljević na vlastiti zahtjev umirovljen 17. studenog 1918.¹²⁴ Kada su 1. siječnja 1919. umirovljena 124 visoka časnika bivše

---

¹¹⁸ Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, str. 27

¹¹⁹ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 21

¹²⁰ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 45-48

¹²¹ Krizman. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu", str. 268

¹²² Krizman. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu", str. 278

¹²³ Krizman. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu", str. 354

¹²⁴ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 17

austrougarske vojske, od kojih je bilo 29 s generalskim činom¹²⁵, već je period nesigurnosti za novu državu bio na kraju, te je u toj odluci o umirovljenju vrlo vjerojatno imao utjecaja vrh srpske vojske koji nije bio spreman pustiti mnoštvo „neprijateljskih“ visokih časnika u vrhovnu komandu nove ujedinjene vojske.

S obzirom na to da se značajan broj vojno sposobnih muškaraca nalazi u zelenom kaderu po planinama i šumama novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Narodno vijeće pokušalo je u sklopu mobilizacijskih napora doprijeti i do zelenog kadera te je 30. listopada 1918. objavljena amnestija za pripadnike zelenog kadera. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba već 2. studenog objavljuje elaboraciju odluke o amnestiji kroz Vjesnik naredaba:

„U svezi s odredbom od 30. listopada 1918. kojom je za sve građanske i vojničke osobe određena amnestija odnosno abolicija za zločinstvo veleizdaje, uvrede Veličanstva i članova carske i kraljevske kuće, smetanja javnog mira, nadalje zbog zločinstva protiv vojnoj sili države ili ovim činom počinjenog težeg zločinstva i zbog zločinstva dezertacije (bjegunstva), određuje Narodno Vijeće ovo: I. Oprašta kazan i ostatak kazni kao i posljedice skopčane s osudom, svim vojničkim osobama, koje su do 30. listopada 1918. od vojničkih sudova pravovrijedno osuđene zbog bilo kojeg vojničkog zločinstva ili prestupka spomenutih u odjelu drugom vojničkog kaznenog zakona, u obrambenom zakonu, u zakonu o ratnom davanju, u zakonskom članku XXI.: 1890. o nepokoravanju, vojničkoj pozivnoj zapovjedi te prestupka označenih u § 589. i 593. v.kz. kao i svim građanskim licima koja su do 30. listopada 1918. po vojničkim sudovima pravovrijedno osuđena zbog zločinstva bjegunstva pružene pripomoći (§ 318. v.kz.). II. Određujem da se zbog kažnjivih djela spomenutih u tački 1., u koliko su počinjena do 30. listopada 1918. kazneni postupak nema provesti, a provedeni kazneni postupak da se imade obustaviti. Dosljedno tome nalaže se vojnom odvjetniku Narodnog Vijeća SHS, da smjesta izda potrebne odredbe, da se vojničke i građanske osobe, koje ovršuju dosuđenu im kaznu odnosno, koje se nalaze u istražnom zatvoru zbog kojega u tački 1. spomenutih delikata, odmah stave na slobodu. U Zagrebu 2. studenoga 1918. Sv. Pribićević v.r. dr. A. Pavelić v.r. dr. M. Drinković v.r.“¹²⁶

Nakon objave amnestije povratak vojnika jedinicama nije primjetno porastao te se postavlja pitanje koliko su pripadnici zelenog kadera uopće bili svjesni da je amnestija proglašena.

---

¹²⁵ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 155-158

¹²⁶ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 5

Uz amnestiju za sve dotadašnje dezertere i prekršitelje, Odio za narodnu obranu uvodi i uvođenjem i prijekog suda za vojsku kako bi se vojnike i civile zavedene pod vojne ingerencije koji su još u vojnoj službi bili odgovorilo od izbjegavanja dužnosti: "Vojnici! Ovime se za cjelokupnu vojsku na području Hrvatske i Slavonije kao i za sve druge osobe, koje izuzetno spadaju pod vojno-kaznenu sudbenost, određuje i proglašuje prijeki sud za zločinstvo: pobune, bune, umorstva, razbojstva (grabeža), paleža, javnog nasilja, zlobnom oštetom tuđeg vlasništva (i privatnog i javnog: brzojava, telefona, željeznica, mostova, električnih uređaja, vodovoda i t.d.) i silovitog otpora proti vojničkoj ili drugoj po Narodnom vijeću priznatoj straži. Prema tomu biti će po prijekom sudu kažnjeni smrću svako, tko se pobuni proti svojim višim i njihovim zapovijedima, tko drugog namjerice usmrti ili usmrtniti pokuša, tko otima, pljačka, pali, oštećuje bilo javnu bilo privatnu imovinu i tko se oružjem u ruci ili inače silovito opre kojoj straži."¹²⁷ U sklopu pokušaja zadržavanja vojnika u jedinicama te privlačenja novih, 5. studenog 1918. godine Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba objavilo je i povećanje novčanih naknada vojnicima i časnicima.¹²⁸

5.5 Organizacija Narodne vojske Države Slovenaca, Hrvata i Srba

Odmah po osnutku Države Slovenaca, Hrvata i Srba pokreće se preustroj preuzete vojske. Već 1. studenog 1918. ukida se podjela na vojsku i domobranstvo, novonastala oružana sila se preimenuje u Narodna vojska Slovenaca, Hrvata i Srba te se ukidaju sva domobranska zapovjedništva izuzev onog u Zagrebu. Oružništvo je uvedeno u sustav vojske te podređeno zapovjedništvu vojnog okružja u kojem se nalazi. Nazivi i numeracija postojećih vojnih jedinica nije mijenjana kako se ne bi dovodilo do dodatnih komplikacija i nesporazuma.¹²⁹ Kako bi se nova vojska diferencirala od stare, donesena je odluka da „ne smije u buduću u nijednom dijelu države Slovenaca, Hrvata i Srba biti vidljivog obilježja bivšeg ropstva.“¹³⁰ te je uveden novi pravilnik izgleda vojničkih i oficirskih uniforma, a definirani su novi znakovi za podčasničke činove razvodnika, desetnika, vodnika, narednika, stožernog narednika, časničkog zamjenika te za časničke činove zastavnika, poručnika, natporučnika, kapetana, majora, potpukovnika, pukovnika i generalskih činova od general

---

¹²⁷ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 5-6

¹²⁸ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 6

¹²⁹ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 1-8, 17-23

¹³⁰ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 33

majora do maršala. Uslijed sveopće nestašice materijala te vremenskih ograničenja, odlučeno je da će oružništvo nositi iste uniforme kao i Narodna vojska.¹³¹

Od vojnih jedinica koje je u I. vojnom okružju preuzelo Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba imamo sljedeći raspored:

Zagreb

53. pješačka pukovnija, 25. i 33. domobranska pješačka pukovnija, 31. lovačka bojna, 136. i 42. poljsko-topnička pukovnija, zrakoplovne i automobilske postrojbe te pristožerne postrojbe bivšeg 13. zbora zajedničke vojske i VI. Domobranskog okružnog zapovjedništva.

Varaždin

5. ulanska pukovnija, 10. domobranska husarska pukovnija, 7. i 36. teška topnička pukovnija.

Bjelovar

16. i 116. pješačka pukovnija

Sisak

26. domobranska pukovnija

Otočac

79. pješačka pukovnija

Karlovac

96. i 135. pješačka pukovnija, 26. domobranska pukovnija

Ogulin

13. gorska topnička pukovnija

Osijek

78. pješačka pukovnija, 28. domobranska pukovnija, 7., 36. i 107. poljsko-topnička pukovnija, 12. ulanska pukovnija

Petrovaradin

70. pješačka pukovnija

Virovitica

142. poljsko-topnička pukovnija, 42. teška topnička pukovnija¹³²

Pučki ustanak (Landsturm), sastavljen od vojnih obveznika starijih godišta te nesposobnih za redovnu vojnu službu, bio je raspušten u sklopu demobilizacije. Od vojnika dalmatinskih jedinica 22. i 122. pješačke pukovnije te 23. i 37. domobranske pukovnije osnovana je Dalmatinska legija s ciljem formiranja vojne jedinice koja bi se odupirala talijanskoj okupaciji obale, no o njezinoj brojnosti, časnicima te djelovanju nemamo bitnih

---

¹³¹ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 33

¹³² Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. XII

tragova.¹³³ Kako su u Zagreb uslijed nemira svakodnevno stizale molbe za vojnom pomoći, a vojne jedinice bile su prevelike i komandno trome za reagiranje na takve manje zahtjeve, Operativni odsjek odjela za narodnu obranu organizirao je pomoćnice kao manje jedinice za brzu reakciju. Svaka je doknadna jedinica pojedine pukovnije trebala organizirati 7 kotarskih pomoćnica te bi tako svaka kotarska oblast imala na raspolaganju manju jedinicu s 2 časnika, 50 vojnika i 2 strojnice. Pomoćnice su imale djelovati na poziv mjesnih odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te je za njihovo djelovanje predviđeno 165 časnika, 4579 vojnika i 16 jahaćih konja¹³⁴, a vojnici u tim pomoćnicama dobili su doplatak od 5 kruna dnevno za tu službu.¹³⁵ Za provedbu discipline u vojsci bivši vojni i divizijski sudovi ujedinjeni su u „Vojni sud Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba“, osnovano je vojno odvjetništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu te je funkcija vojnog odvjetnika zamijenila bivšu funkciju vojnog tužioca.¹³⁶ Uz osnovani vojno-pravosudni odjel pristupa se i organizaciji vojnog redarstva pod zapovjedništvom majora Josipa Karla. Ono se sastojalo od 30 časnika i 107 vojnika.¹³⁷ Vojno redarstvo imalo je sjedište u Zagrebu te odjele za vojno-redarstvenu službu, kriminal i tajno redarstvo, a potpadalo je pod izravnu nadležnost zamjenika povjerenika za narodnu obranu dr. Nikolu Winterhaltera.¹³⁸

5.6 Oružništvo

Oružništvu ili žandarmeriji u Austro-Ugarskoj Monarhiji pripadali su zadaci čuvanja javnog reda i mira, borba protiv kriminala te čuvanje ustaljenog poretka. Za vrijeme Prvog svjetskog rata zadaće oružništva proširile su se na hvatanje dezertera i špijuna te sudjelovanje u rekviriranju stoke i hrane što ih je dovelo na zao glas među širom populacijom. Banska Hrvatska je temeljem Hrvatsko-ugarske nagodbe imala oružništvo s hrvatskim komandnim jezikom pod kontrolom Zemaljske vlade te se oružničko zapovjedništvo nalazilo u Zagrebu, a većina kotarskih oblasti imala je oružničke postaje sa 3-4 oružnika. U stanju sveopćih nemira koje je nastupilo u listopadu 1918. oružništvo bilo je previše malobrojno za zaustavljanje pljačkanja i nemira, a i samim svojim položajem u državnom aparatu oružnici su, uz činovnike, bili među prvim metama napada od strane razjarenih gomila. Primjerice 3.

---

¹³³ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 4, 10

¹³⁴ HR-HDA-124, kut. 19

¹³⁵ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 2

¹³⁶ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 3-8

¹³⁷ Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, str. 29

¹³⁸ Pojić. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 – 1919*, str. 40-41

studenog 1918. došlo je u Drežnicama do „demonstrativnog pljačkanja vojarne i još jedne kuće gdje su oružnici smjestili tu raznu robu.“¹³⁹ zbog nezadovoljstva s lokalnim zapovjednikom oružništva. Oružništvo proglašenjem nove države nije prestalo djelovati, te mu je odlukom bana Mihaljevića promijenjeno ime u Hrvatsko-slavonsko oružništvo. Usprkos tome, mnogi su mjesni odbori Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba pretpostavljali da je nestankom Austro-Ugarske Monarhije oružništvo ukinuto te su oružnike ili raspuštali ili pokušavali podvrgnuti svojoj upravi te je 24. studenog Povjerenstvo za unutarnje poslove Zemaljske vlade uputilo dopis zagrebačkoj županiji da je takvo ponašanje spram oružništva protivno državnih interesa te da oružništvo i dalje ima obavljati svoje dužnosti prema postojećim propisima.¹⁴⁰ Isto tako su jedinice srpske vojske na mnogo mjesta raspuštali oružništvo ili ga ometali u radu te se primjeri takvog djelovanja srpske vojske povećavaju u broju u prosincu 1918. godine te u arhivskoj građi nalazimo izvještaje o takvim intervencijama srpske vojske iz 2. prosinca u Ruševu, 13. prosinca u Rumi, 29. siječnja 1919. u Mitrovici, itd.¹⁴¹ Nakon ujedinjenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Zemaljska vlada radi na reformi oružništva te je u veljači 1919. godine uredbom formirana Žandarmerija u snazi 2800 žandara¹⁴² te je područje Hrvatske i Slavonije pokrivala IV. žandarmerijska brigada.

5.7 Vojno djelovanje Narodne vojske Slovenaca, Hrvata i Srba

Teška geopolitička pozicija novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba zahtijevala je organizaciju vojne sile i vojno djelovanje kako bi se zaštitile granice od teritorijalnih pretenzija susjednih država. Stanje u ljudstvu i opremi u jedinicama koje su Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba bile na raspolaganju nije ostavljao mnogo prostora za djelovanje, kako na geopolitičkoj razini, pa tako i na lokalnoj. Za vrijeme nemira mjesni odbori šalju svakodnevne zahtjeve za vojnom pomoći na koje se u velikoj većini odgovaralo sa: „Narodna vojska se organizira. Prvi raspoloživi odjeli staviti će se na raspolaganje.“¹⁴³ Najveći su pritisci bili na zapadnim granicama gdje je Italija pokušavala okupirati krajeve i preko granica koje su joj obećane Londonskim ugovorom. U Sloveniji su u studenom i prosincu Mariborska, Tršćanska i Celjska pukovnija zadužene za održavanje granice s

---

¹³⁹ HR-HDA-124, kut. 11

¹⁴⁰ HR-HDA-124, kut. 6

¹⁴¹ HR-HDA-79: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove, kut. 4647

¹⁴² Janković. "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919", str. 98

¹⁴³ HR-HDA-124, kut. 17

Austrijom u Štajerskoj, a ljubljanske jedinice su upućene da, koliko je moguće, zaustave nadiranje talijanske vojske.

U Koruškoj zbog energične akcije lokalnih slovenskih snaga i manjih jedinica srpskih zarobljenika dolazi u startu do kontrole nad većim djelom Koruške, ali se kroz prosinac 1918. austrijska vojska uspješno reorganizirala te započela odbacivati slovenske jedinice prema jugu. Do prvog primirja 14. siječnja austrijske su jedinice zauzele Zilsku dolinu (dolina rijeke Geil), Labotsku dolinu (Lavanttal) te dolinu Drave od Pokloštera do Borovlja (Ferlach).¹⁴⁴ Detaljniji prikaz operacija u Koruškoj pronalazimo kod Bjelajca u *Vojska Kraljevine SHS 1918-1921*. Na zapadnoj fronti talijanska vojska prelazi linije razgraničenja određene Londonskim ugovorom i primirjem u Vili Giusti te stižu već 31. listopada u Vrhniku gdje se sukobljavaju sa slovensko-srpskim jedinicama. U Ljubljani su od srpskih zarobljenika formirane jedinice pod zapovjedništvom potpukovnika Stevana Švabića te je tako oformljena Komanda srpskih trupa u Sloveniji. Potpukovnik Švabić uspostavio je, preko Zagreba i Dušana Simovića, vezu sa srpskom vrhovnom komandom te je dobio uputu da talijanskom zapovjedniku pošalje oštru notu kojom se zahtjeva obustava napredovanja talijanskih jedinica. Talijanski zapovjednik izjavio je da ne priznaje srpsku vojsku u Sloveniji i izbjegavao je sporazum sa Švabićem te je Švabić uputio talijanskom zapovjedniku sljedeću notu: „Vojska Kraljevine Srbije, u ime Antante, zaposela je Oblast Ljubljane. Imam naređenje, da sprečim svaki ulazak savezničkih Talijanskih trupa u zaposednutu oblast. Biće mi vrlo neprijatno, ako u celji izvršenja naređenja, budem morao upotrebiti oružje, zašta imam ovlašćenje. Ako bi moralo doći do prolivanja savezničke krvi, Srpska vojska skida sa sebe svaku odgovornost. Molim komandanta za naređenje, da saveznička Talijanska vojska stane na vododelnici Soče i Save, dok Kraljevska Srpska Vlada ovo pitanje ne reguliše sa Kraljevskom Talijanskom Vladom. Komandant Srpskih trupa u Slovenačkoj, potpukovnik Stev. Švabić.“¹⁴⁵ Ova nota urodila je plodom te je zaustavila nadiranje talijanskih jedinica prema Ljubljani, no u veoma sličnoj situaciji u Rijeci talijanski zapovjednik uvjerava srpskog zapovjednika Maksimovića da napusti Rijeku kako bi je zauzele francuske jedinice uz obećanje da talijanske jedinice neće ulaziti u Rijeku. Čim su srpske jedinice preselile u obližnju Kraljevicu talijanske čete ulaze u Rijeku¹⁴⁶ i svrgavaju civilnu vlast Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba iako Rijeka nije bila uključena u teritorije obećane Londonskim ugovorom.

---

¹⁴⁴ Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, str. 139-144

¹⁴⁵ Krizman. „Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918.“, str. 203

¹⁴⁶ Bjelajac. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, str. 181

Jedina veća vojna akcija poduzeta od strane Narodne vojske Države Slovenaca, Hrvata i Srba bila je oslobađanje Međimurja krajem prosinca 1918. godine. Kako je Međimurje usprkos većinskom hrvatskom stanovništvu demarkacijskom linijom ostavljeno na mađarskoj strani, Mađari su kroz listopad, studeni i prosinac 1918. vršili neprekidne napade na stanovništvo Međimurja koje je uzrokovalo masovno bježanje stanovništva preko Drave te formiranje, od međimurskih izbjeglica, Međimurskog odreda u Varaždinu. U Varaždin je 6. prosinca poslan potpukovnik Dragutin Perko kako bi pripremio teren za vojnu akciju oslobađanja Međimurja. Potpukovnik Slavko Kvaternik izradio je operativni plan operacije te je odredio za datum početka 24. prosinca 1918. godine. Prikupljene su za Narodnu vojsku značajne snage od 7 bojni, 52 mitraljeza, konjički divizion, 4 topničke bojne s 24 topa i pomoćne jedinice.¹⁴⁷ Operativno su podijeljene u dvije jedinice, od koji prvu, pod vodstvom potpukovnika Perka, sačinjavaju pitomci karlovačke kadetske škole, bojne karlovačke pukovnije, varaždinska bojna, međimurski dobrovoljci, eskadroni konjaništva, 4 baterije topništva, sisačka bojna te auto-kolona s oklopnim automobilima. Drugi te manji dio, pod zapovjedništvom satnika Erminija Jurišića, činile su dvije satnije Slovenaca, zagrebačka dobrovoljačka četa, mornarska četa te novogradiška bojna. Prva skupina imala je za zadatak prijeći Dravu kod Varaždina te okupirati Nedelišće, Čakovec i Prelog, dok je druga skupina imala za zadatak okupaciju Murskog Središća. Operacija je bila veoma uspješna te je u jednom danu oslobođeno čitavo Međimurje i utvrđena granica na Muri. Odio za narodnu obranu izdao je istog dana priopćenje:

„Hrvatsko pučanstvo Međimurja stenjući pod mađarskim nasiljima koja su naročito u zadnje vrijeme učestala, zazivalo je neprestano pomoć i oslobodjenje ispod tudjinskog jarma. Danas na Badnji dan, na koji je osobito prijetilo veliko krvoproliće, koje je nagnalo pučanstvo Međimurja na bijeg iz vlastitih domova, bilo je vodstvo četa narodne vojske ponukano, da zaposjedne cjelokupni međimurski prostor. Ranom zorom podjoše čete narodne vojske SHS preko mostova i čamcima Dravu, dok je drugi dio prešao granicu sa zapada. Uz veliko oduševljenje pučanstva ulazili su osloboditelji ponajprije u Nedelišće, Čakovec i Prelog, te zaposjeli tečajem prije podneva mostove na Muri. Držanje četa svjesnih ovog velikog historijskog momenta i njihove narodne dužnosti jest uzorno: svuda vlada red i mir, promet i uprava uspostavljeni su. Kvaternik, potpukovnik.“¹⁴⁸ Nakon ove uspješne operacije, voditelj Srpske vojne misije Zagrebu, pukovnik Milan Pribićević 28. prosinca izvještava Vrhovnu

---

¹⁴⁷ Jelavić, Petar. *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međimurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*. Zagreb: Izdanje Udruženja ratnih dobrovoljaca Međimurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske, 1940., str. 88

¹⁴⁸ Obzor. „Osvojenje Međimurja“, Zagreb, 25.12.1918.

komandu kako je ova operacija pokazala da se „može raditi sa ovdašnjim stanovništvom kao vojnikom, jer ljudi su izvršili sve zapovesti...”¹⁴⁹

6. Zaključak

Kulminacija raspada Austro-Ugarske vojne sile u zadnjim danima Prvog svjetskog rata dovela je južne Slavene, ali isto tako i Poljake, Čehe te Slovake Austro-ugarske Monarhije u položaj da proglase neovisne države zasnovane na nacionalnom načelu te tako presude multinacionalnoj stoljetnoj Monarhiji. Proglašenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba u njezinom južnom dijelu bio je značajan, iako ne i ključan, udarac Monarhiji u raspadu, koji je narodu i političkim elitama novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba otvorio period velike nesigurnosti i nemira. Na vanjskome planu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba priznale su samo novonastale, ali i same ne potpuno priznate Poljska i Čehoslovačka te Kraljevina Srbija, iako Srbija samo van teritorija koje je smatrala svojom nagradom po pravu osvajača, a koji su uključivali velik dio Slavonije, Vojvodinu, velik dio Dalmacije te čitavu Bosnu i Hercegovinu. S druge strane, svi ostali susjedi novonastale Države bili su u potpunosti neprijateljski nastrojeni te je Italija pretendirala na što veći dio istočne jadranske obale, čak i više od onog što joj je Londonskim ugovorom obećano, dok su novonastale države Mađarska i Austrija pokušavale zadržati za sebe što povoljnije granice te oduzeti Državi Slovenaca, Hrvata i Srba teritorije koji su svojim etničkim sastavom po načelu nacionalnog samoodređenja imali razloga pripasti Državi Slovenaca, Hrvata i Srba. Tako se kao jedini izlaz iz ovakvog teškog i opasnog položaja nametalo ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom.

Na unutarnjem planu novonastala se Država Slovenaca, Hrvata i Srba suočava s potpunim stanjem diskontinuiteta te masivnim i sveprisutnim izbijanjem nemira. U nemirima, pljački, paležu, razbojstvu i napadima sudjelovali su, kao najbrojniji sloj stanovništva, seljaci, ali pridružili su im se pripadnici raznih slojeva te masovni i sveprisutni dezerterski zeleni kader. Iako je zeleni kader kroz čitavi rat rastao i predstavljao problematični element van zakona, tek je u 1918. godini on izrastao u masovni, iako potpuno nestrukturirani i neorganizirani, pokret koji je ugrožavao red i mir diljem Austro-Ugarske. Stanovništvo Monarhije bilo je svjesno da nalaze u neviđenom periodu diskontinuiteta te su se svi njihovi godinama nakupljani strahovi, nade i nezadovoljstvo transformirali u erupciju kaosa, paleža,

---

¹⁴⁹ Janković. "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919", str. 22

pljačke, uništavanja svih simbola stare države i sveopćih nemira koji su ugrozili temelje društva u Državi Slovenaca, Hrvata i Srba.

Takva je situacija nagnala članove Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu da pokušaju istovremeno uvesti red unutar Države Slovenaca, Hrvata i Srba te zaštititi njezine granice od neprijateljskih pretenzija. U takvom trenutku osnivaju se mjesni odbori Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba sa svojim naoružanim Narodnim stražama te se pokušava od ostataka austrougarske vojske formirati nova Narodna vojska, odana Narodnome vijeću. Kod članova Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba vidljivo je da takvo stanje u državi nisu znali riješiti te da se zapravo, izuzev održavanja reda i mira u Zagrebu i većim mjestima, sve nade polažu u Kraljevinu Srbiju koja je sa svojom snažnom i iskusnom vojskom te pripadnosti pobjedničkoj strani izgledala kao jednostavno rješenje oba ključna problema. Stoga su rad i rezultati Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba po pitanju uspostavljanja efektivnog vojno-sigurnosnog aparata bili veoma ograničeni. Narodne straže Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba bile su uspješne u svojoj zadaći samo u Zagrebu i nekolicini većih gradova, dok su se straže osnovane diljem Države pokazale veoma problematične te su često sudjelovale u nemirima ili čak same bile izvor većine problema u manjim mjestima te su ih sami organi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba razoružavali te raspuštali čim bi se pojavila alternativa.

Narodna vojska Države Slovenaca, Hrvata i Srba bila je zbog nedostatka vremena te općeg proturatnog raspoloženja među stanovništvom bila osuđena na izrazito težak put ka reorganizaciji i izgradnji kvalitetnog i sposobnog vojnog aparata. Ta se reorganizacija i formiranje respektabilne vojne sile nisu odvili usprkos činjenici da je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba imalo diljem države na svojem raspolaganju značajne zalihe vojnih materijala te oficire bivše vojske koji su bili spremni raditi za novonastalu Državu. Usprkos tome, većina političkih elita okupljenih u Narodnome vijeću nije imalo povjerenja u bivše austrougarske oficire, koje su smatrali nepouzdanim i protunarodnim elementom odanim habsburškoj dinastiji te su većim djelom bili smjenjivani, umirovljavani te čak i uhićivani, a niti spram vojnika u novonastaloj vojsci nije bilo povjerenja uslijed širenja socijalističkih ideja među siromašnim slojevima koji su činili većinu vojnika. Uz to, djelu političara okupljenih oko Svetozara Pribićevića nikako nije bilo u interesu da se osposobi vojska Države jer bi to potencijalno ugrozilo jedan od ključnih argumenata za što brže ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.

Možemo dakle zaključiti da u svojem kratkotrajnom djelovanju oružane snage Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, uslijed mnoštva raznolikih čimbenika koji nisu svi bili van ruku Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, nisu uspjele, uz iznimku zaposjedanja Međimurja na Badnjak 1918. godine kao jedine značajne akcije Narodne vojske Slovenaca, Hrvata i Srba, riješiti skoro niti jedan od raznolikih problema koji su u tih teških zadnjih mjeseci 1918. godine opterećivali Narodno vijeće i njegovu kratkotrajnu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba.

7. Summary

The aim of this thesis *The Armed Forces of the People's Council of the State of Slovenes, Croats and Serbs in archival material* is to systematise and present the brief history of the State of Slovenes, Croats and Serbs with a focus on its armed forces and their origin, organization and activity in accordance with the original archival material and relevant historiographical literature. Through a thorough analysis of the relevant sources, we have assembled a contextualised overview of the brief history of the State of Slovenes, Croats and Serbs, its main policies, key figures, and institutions within the context of the policy of immediate and unavoidable unification with the Kingdoms of Serbia and Montenegro into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The main topics covered are the overview of the socio-political state within the Austro-Hungarian Empire in the last year of World War One with a focus on the state of affairs within the area of the future State of Slovenes, Croats and Serbs, which serves as an introduction and provides context for the events and developments covered in the thesis. Following that, we have an examination of the unrest and rioting that broke out as the functions of the dissolving Empire were disintegrating and the foundation of the new State of Slovenes, Croats and Serbs with a detailed review of its administration, policies, activity as well as key political figures of the newly founded State. The primary focus of the thesis is the founding, organisation and activity of the newly founded State's Armed Forces which is covered through an extensive aggregation of data drawn from the archival material, publications and relevant literature. Our conclusion is that the transitory nature of the State of Slovenes, Croats and Serbs within the policy of unification with the Kingdoms of Serbia and Montenegro proved to be a decisive factor in the disorganisation of its affairs and the inactivity of the relevant parties within the State which in turn led to the, with very rare exceptions, the almost complete inefficacy of its Armed Forces in relieving and resolving any of the pressing issues, both internal and external, facing the newly founded State of Slovenes, Croats and Serbs.

8. Sažetak

Cilj ovog rada “Oružane snage Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u arhivskog građi” je sistematizacija i predstavljanje kratke povijesti Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa posebnim fokusom na njezine oružane snage i njihov osnutak, organizaciju i djelovanje u skladu sa izvornom arhivskom građom i relevantnom historiografskom literaturom. Detaljnom analizom relevantnih izvora sastavljen je kontekstualizirani pregled kratke povijesti Države Slovenaca, Hrvata i Srba, njenih glavnih politika, ključnih aktera i institucija unutar konteksta politike neposrednog i neizbježnog ujedinjenja sa Kraljevstvima Srbijom i Crnom Gorom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Glavne teme obrađene u ovom radu su pregled sociopolitičke situacije unutar Austro-Ugarske Monarhije u zadnjoj godini Prvog svjetskog rata sa posebnim fokusom na stanje na teritoriju buduće Države Slovenaca, Hrvata i Srba koje služi kao uvod i izvor konteksta za događaje i kretanja kojima se bavimo u ovome radu. Slijedeće donosimo pregled nemira i nereda koji su izbijali paralelno sa dezintegracijom upravnih aparata nestajuće Monarhije i osnutkom nove Države Slovenaca, Hrvata i Srba uz detaljan prikaz administracije, politika, djelovanja i ključnih ličnosti novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Primarni fokus ovog rada je osnutak, organizacija i djelovanje oružanih snaga novonastale Države koje je obrađeno kroz ekstenzivnu agregaciju podataka sakupljenih iz arhivske građe, publikacija i relevantne literature. Naš zaključak je da je tranzitivna priroda Države Slovenaca, Hrvata i Srba unutar politike ujedinjenja sa Kraljevstvima Srbijom i Crnom Gorom bila ključni faktor u dezorganizaciji njezina djelovanja te neaktivnosti ključnih organa i ličnosti unutar Države Slovenaca, Hrvata i Srba koji je doveo do, uz veoma rijetke iznimke, skoro potpune neučinkovitosti njezinih oružanih snaga u olakšavanju i rješavanju raznovrsnih internih i eksternih problema s kojima se suočavala novonastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba.

9. Bibliografija

Knjige

1. Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji : porijeklo, povijest, politika*; preveo s engleskoga Josip Šentija. Zagreb: Durieux, 1995
2. Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921*. Beograd: Narodna Knjiga, 1988.
3. Budisavljević, Srđan. *Stvaranje Države Srba, Hrvata i Slovenaca: povodom četrdesetogodišnjice jugoslovenskog ujedinjenja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1958.
4. Čutura, Dinko. *Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, 2003.
5. Goldstein, Ivo. *Hrvatska Povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2003.
6. Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske: drugi dio*. Zagreb: August Cesarec, 1990.
7. Hrabak, Bogumil. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama, 1914-1918*. Novi Sad : Filozofski fakultet, Institut za istoriju, 1990.
8. Jelavić, Petar. *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međimurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*. Zagreb: Izdanje Udruženja ratnih dobrovoljaca Međimurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske, 1940.
9. Krizman, Bogdan. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi*. Zagreb: Globus, 1989.
10. Krizman, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
11. Smolaka, Josip. *Zapisi dra Josipa Smolake / urednik Marko Kostrenčić*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972.

Članci

1. Banac, Ivo. „I Karlo je o'šo u komite“: nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), 24(1992.) br. 3: str. 23-43
2. Hrabak, Bogumil. „Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslovenskim zemljama u I. sv. ratu“, *Zbornik historijskog instituta Slavonije i Baranje* (Slavonski Brod), 4, 1979.
3. Janković, Dragoslav. "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919". *Istorija XX veka – zbornik radova* (Beograd), I/1959.

4. Karaula, Željko. „30 dana što su potresli Bjelovar , Odbor Narodnog vijeća Bjelovara tokom studenog 1918. godine“, *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin* (Varaždin), Broj 19.(2008.), str. 251.-274
5. Krizman, Bogdan. “Osnivanje ‘Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba’ u Zagrebu 1918. godine”, *Historijski zbornik* (Zagreb), 8(1954.), br. 1-4: str. 23-32.
6. Krizman, Bogdan. „Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb) 14(1961.): str. 167-216.
7. Krizman, Bogdan. „'Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine. Građa o vanjskoj politici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 29. X. do 1. XII. 1918.“ *Anali Jadranskog instituta*, Zagreb, 1956., sv. I., str. 83-116
8. Krizman, Bogdan. "Razdioba austrougarskog ratnog brodogradilišta poslije prvoga svjetskog rata", *Anali Jadranskog instituta*, 1968., sv. IV., str. 205-291
9. Krizman, Bogdan. "Predavanje Antona Korošca o postanku Jugoslavije". *Historijski pregled*, Zagreb, V/1959, br. 1, str. 64-75
10. Martan, Željko. „Nemiri u Hrvatskoj od proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do Prosinačkih žrtava“. *Povijest u nastavi*, vol. XIV., br. 27 (1), 2016., str. 1-30
11. Oršolić, Tado. „Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.–1890.“, *Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru*, sv. 46/2004., str. 369–394
12. Pojić, Milan. "Ustroj Austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.-1914.." *Arhivski vjesnik* , br. 43 (2000.), str. 147-169
13. Sirotković, Hodimir. „O nastanku, organizaciji, državnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918.“. *Časopis za suvremenu povijest*, 24/1992. br. 3, str. 45 - 74
14. Zorko, Tomislav. „Afera Lipošćak“. *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), Vol 35 (2003.), broj 3, str. 887-902.
15. Zorko, Tomislav. „Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske“. *Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti*, urednica Romana Horvat, Matica hrvatska (Zagreb, 2012.), str. 253-376.

Objavljena građa

1. Janković Dragoslav, Krizman Bogdan. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.1. – 20.12.1918.) I-II*. Beograd: Institut društvenih nauka Beograd, 1964.
2. Krizman, Bogdan. „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“. *Historijski zbornik* (Zagreb), 10(1957), br. 1-4: str. 111-129.

3. Krizman, Bogdan. "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu". *Starine*, Zagreb 1958., knj. 48, str. 331-386
4. Krizman, Bogdan. "Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu (1918)". *Zbornik*, Slavonski Brod, 2/1964, str. 243-328
5. Krizman, Bogdan. "Posljednje pismo bana Mihalovicha caru Karlu 1918. godine", *Historijski pregled*, IX/1963, br. 4, str. 282-286
6. Matijević, Zlatko; Štambuk-Škalić, Marina. *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918.-1919. Izabrani dokumenti*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008.
7. Paver, Josipa Bosiljka; Pleše, Slavica. *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (inventar)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1993.
8. Pojić, Milan. *Vjesnik naredaba Odjela za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba : 1918 - 1919*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008.
9. Šišić, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1920.
10. Vidmar, Josip. „Prilozi građi za povijest 1917.–1918. s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas.“ *Arhivski vjesnik I*, (1958.): str. 11-173

Neobjavljena građa

1. HR-HDA-124: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba
2. HR-HDA-79: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove

Publicistika

1. Glas Slovenaca, Hrvata i Srba, dnevnik, Zagreb 1918.
2. Hrvatska država : glasilo za narodno ujedinjenje, dnevnik, Zagreb 1918.
3. Male novine, dnevnik, Zagreb 1918.
4. Obzor, dnevnik, Zagreb 1918.